

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

YASAMA DÖNEMİ

27

YASAMA YILI

3

SIRA SAYISI: 218

**Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop ve 192
Milletvekilinin 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı
Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin
Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi
Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin
Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan
Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun
Teklifi (2/2952) ve Anayasa Komisyonu Raporu**

Not: Bu Sıra Sayısına; elektronik ortamda
“http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic”
internet adresindeki sorgu sayfası üzerinden erişilebilmektedir.

Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

• **2/2952 Esas Numaralı Teklifin**

- TBMM Başkanlığına Sunuş Yazısı 4

- Katılma Yazıları 8

- Genel Gerekçesi 10

- Madde Gerekçeleri..... 11

• **Anayasa Komisyonu Raporu** 15

• **Ek Görüş** 26

• **Muhalefet Şerhi**..... 42

• **Teklif Metni**..... 51

• **Anayasa Komisyonunun Kabul Ettiği Metin** 51

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve gerekçesi ekte sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.

Mustafa Şentop
Tekirdağ
TBMM Başkanı

<i>Süreyya Sadi Bilgiç</i>	<i>Mehmet Muş</i>	<i>Bülent Turan</i>
Isparta	İstanbul	Çanakkale
<i>Erkan Akçay</i>	<i>Özlem Zengin</i>	<i>Muhammet Emin Akbaşoğlu</i>
Manisa	Tokat	Çankırı
<i>Cahit Özkan</i>	<i>Muhammed Levent Bülbül</i>	<i>Numan Kurtulmuş</i>
Denizli	Sakarya	İstanbul
<i>Nilgün Ök</i>	<i>Sabri Öztürk</i>	<i>İshak Gazel</i>
Denizli	Giresun	Kütahya
<i>Yusuf Başer</i>	<i>Oya Eronat</i>	<i>Mehmet Yavuz Demir</i>
Yozgat	Diyarbakır	Muğla
<i>Bülent Tüfenkci</i>	<i>Ahmet Akay</i>	<i>Selman Özboyacı</i>
Malatya	Şanlıurfa	Konya
<i>Salim Çivitcioğlu</i>	<i>İsmail Kaya</i>	<i>Mehmet Cihat Sezal</i>
Çankırı	Osmaniye	Kahramanmaraş
<i>İbrahim Yurdunuseven</i>	<i>Şirin Ünal</i>	<i>Serap Yaşar</i>
Afyonkarahisar	İstanbul	İstanbul
<i>Mehmet Doğan Kubat</i>	<i>Fatma Betül Sayan Kaya</i>	<i>Mustafa Demir</i>
İstanbul	İstanbul	İstanbul
<i>Mehmet Mehdi Eker</i>	<i>Ceyda Çetin Erenler</i>	<i>İlyas Şeker</i>
Diyarbakır	Kütahya	Kocaeli
<i>Fehmi Alpay Özalan</i>	<i>İbrahim Aydın</i>	<i>Eyüp Özsoy</i>
İzmir	Antalya	İstanbul
<i>Ekrem Çelebi</i>	<i>Uğur Aydemir</i>	<i>Bekir Kuvvet Erim</i>
Ağrı	Manisa	Aydın
<i>Orhan Kırçalı</i>	<i>Muhammet Müfit Aydın</i>	<i>Hacı Bayram Türkoğlu</i>
Samsun	Bursa	Hatay

<i>Hüseyin Şanverdi</i>	<i>Vildan Yılmaz Gürel</i>	<i>Mehmet Ali Cevheri</i>
Hatay	Bursa	Şanlıurfa
<i>Tamer Akkal</i>	<i>Rıza Posacı</i>	<i>Hüseyin Yayman</i>
Manisa	Aydın	Hatay
<i>Yavuz Ergun</i>	<i>Metin Yavuz</i>	<i>Semiha Ekinci</i>
Niğde	Aydın	Sivas
<i>Bahar Ayvazoğlu</i>	<i>İffet Polat</i>	<i>Habibe Öçal</i>
Trabzon	İstanbul	Kahramanmaraş
<i>Abdullah Güler</i>	<i>Refik Özen</i>	<i>Sabahat Özgürsoy Çelik</i>
İstanbul	Bursa	Hatay
<i>Belgin Uygur</i>	<i>Selami Altınok</i>	<i>Ahmet Arslan</i>
Balıkesir	Erzurum	Kars
<i>Mustafa Yel</i>	<i>Fatih Şahin</i>	<i>Ahmet Zenbilci</i>
Tekirdağ	Ankara	Adana
<i>Selim Gültekin</i>	<i>Mustafa Esgin</i>	<i>Abdullah Doğru</i>
Niğde	Bursa	Adana
<i>Mustafa Kendirli</i>	<i>İsmail Bilen</i>	<i>Ahmet Berat Çonkar</i>
Kırşehir	Manisa	İstanbul
<i>Erol Kavuncu</i>	<i>Recep Şeker</i>	<i>Ramazan Can</i>
Çorum	Karaman	Kırıkkale
<i>Zafer Işık</i>	<i>Hacı Ahmet Özdemir</i>	<i>Halil Özşavlı</i>
Bursa	Konya	Şanlıurfa
<i>Atay Uslu</i>	<i>Hakan Çavuşoğlu</i>	<i>Emrullah İşler</i>
Antalya	Bursa	Ankara
<i>Fatma Aksal</i>	<i>Zülfü Demirbağ</i>	<i>Asuman Erdoğan</i>
Edirne	Elâzığ	Ankara
<i>Necip Nasır</i>	<i>Yaşar Kırkpınar</i>	<i>Hacı Osman Akgül</i>
İzmir	İzmir	Gümüşhane
<i>Atilla Ödünç</i>	<i>Mustafa Arslan</i>	<i>Mehmet Sait Kirazoğlu</i>
Bursa	Tokat	Gaziantep
<i>Mehmet Erdoğan</i>	<i>Tamer Dağlı</i>	<i>İbrahim Halil Yıldız</i>
Gaziantep	Adana	Şanlıurfa
<i>Cemal Taşar</i>	<i>İsmail Emrah Karayel</i>	<i>Abdullah Nejat Koçer</i>
Bitlis	Kayseri	Gaziantep
<i>Recep Akdağ</i>	<i>Rümeysa Kadak</i>	<i>Selahattin Minsolmaz</i>
Erzurum	İstanbul	Kırklareli

<i>Mustafa Açıkgöz</i>	<i>Kemal Çelik</i>	<i>Ayşe Keşir</i>
Nevşehir	Antalya	Düzce
<i>Mustafa Köse</i>	<i>Ali Cumhur Taşkın</i>	<i>Ahmet Kılıç</i>
Antalya	Mersin	Bursa
<i>Çiğdem Erdoğan Atabek</i>	<i>Osman Boyraz</i>	<i>Ahmet Büyükgümüş</i>
Sakarya	İstanbul	Yalova
<i>Yusuf Beyazıt</i>	<i>İlknur İnceöz</i>	<i>Zemzem Güllender Açıanal</i>
Tokat	Aksaray	Şanlıurfa
<i>Hasan Çilez</i>	<i>Jülide İskenderoğlu</i>	<i>Çiğdem Koncağül</i>
Amasya	Çanakkale	Tekirdağ
<i>Canan Kalsın</i>	<i>Meliha Akyol</i>	<i>İsmet Uçma</i>
İstanbul	Yalova	İstanbul
<i>Radiye Sezer Katırcıoğlu</i>	<i>Mehmet Akif Yılmaz</i>	<i>Ravza Kavakcı Kan</i>
Kocaeli	Kocaeli	İstanbul
<i>Yakup Taş</i>	<i>Tahir Akyürek</i>	<i>Osman Ören</i>
Adıyaman	Konya	Siirt
<i>Hulusi Şentürk</i>	<i>Yılmaz Tunç</i>	<i>Ali Özkaya</i>
İstanbul	Bartın	Afyonkarahisar
<i>Ahmet Sorgun</i>	<i>Cihan Pektaş</i>	<i>Muhammet Balta</i>
Konya	Gümüşhane	Trabzon
<i>Ahmet Tan</i>	<i>Ahmet Yıldız</i>	<i>Yavuz Subaşı</i>
Kütahya	Denizli	Balıkesir
<i>Ahmet Demircan</i>	<i>Mehmet Uğur Gökgöz</i>	<i>Sermin Balık</i>
Samsun	Isparta	Elâzığ
<i>Mücahit Durmuşoğlu</i>	<i>Ahmet Özdemir</i>	<i>Abdulhat Arvas</i>
Osmaniye	Kahramanmaraş	Van
<i>Emine Zeybek</i>	<i>Pakize Mutlu Aydemir</i>	<i>Salih Cora</i>
Kocaeli	Balıkesir	Trabzon
<i>Harun Karacan</i>	<i>Tülay Kaynarca</i>	<i>Niyazi Güneş</i>
Eskişehir	İstanbul	Karabük
<i>Zehra Taşkesenlioğlu Ban</i>	<i>Erol Kaya</i>	<i>Hacı Turan</i>
Erzurum	İstanbul	Ankara
<i>Zeynep Yıldız</i>	<i>Hacı Özkan</i>	<i>Leyla Şahin Usta</i>
Ankara	Mersin	Konya
<i>Cengiz Demirkaya</i>	<i>Ceyda Bölünmez Çankırı</i>	<i>Osman Aşkın Bak</i>
Mardin	İzmir	Rize

<i>Ahmet Salih Dal</i>	<i>Mahmut Atilla Kaya</i>	<i>Ali İhsan Yavuz</i>
Kilis	İzmir	Sakarya
<i>Emine Yavuz Gözgeç</i>	<i>Burhan Çakır</i>	<i>Süleyman Karaman</i>
Bursa	Erzincan	Erzincan
<i>Mustafa Ataş</i>	<i>Ali Şahin</i>	<i>İsmet Yılmaz</i>
İstanbul	Gaziantep	Sivas
<i>Mehmet Ali Özkan</i>	<i>Selim Yağcı</i>	<i>Recep Özel</i>
Manisa	Bilecik	Isparta
<i>Kadir Aydın</i>	<i>Lütfiye Selva Çam</i>	<i>Metin Gündoğdu</i>
Giresun	Ankara	Ordu
<i>Şeyhmus Dinçel</i>	<i>Mehmet Altay</i>	<i>Mustafa Savaş</i>
Mardin	Uşak	Aydın
<i>Ahmet Aydın</i>	<i>Osman Mesten</i>	<i>Gülşay Samancı</i>
Adıyaman	Bursa	Konya
<i>Oğuzhan Kaya</i>	<i>Fuat Köktaş</i>	<i>Abdulkadir Özel</i>
Çorum	Samsun	Hatay
<i>Erkan Kandemir</i>	<i>Orhan Yegin</i>	<i>Abdullah Ağralı</i>
İstanbul	Ankara	Konya
<i>Vedat Demiröz</i>	<i>Mustafa Elitaş</i>	<i>Orhan Erdem</i>
İstanbul	Kayseri	Konya
<i>Halil Etyemez</i>	<i>Hasan Turan</i>	<i>Cevdet Yılmaz</i>
Konya	İstanbul	Bingöl
<i>Nazım Maviş</i>	<i>Veysel Eroğlu</i>	<i>Jülide Sarıeroğlu</i>
Sinop	Afyonkarahisar	Adana
<i>İsmail Güneş</i>	<i>Hamdi Uçar</i>	<i>Ahmet Çolakoğlu</i>
Uşak	Zonguldak	Zonguldak
<i>Aziz Babuşcu</i>	<i>Efkan Ala</i>	<i>Metin Bulut</i>
İstanbul	Bursa	Elâzığ
<i>Şahin Tin</i>	<i>Feyzi Berdibek</i>	<i>Mehmet Şükrü Erdinç</i>
Denizli	Bingöl	Adana

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

Nevzat Ceylan
Ankara

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

10/06/2020
Mustafa Canbey
Balıkesir

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 esas numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkındaki Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

11 Haziran 2020
Halis Dalkılıç
İstanbul

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

17.06.2020
Metin Çelik
Kastamonu

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

Mustafa Hilmi Dülger
Kilis

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

Cemil Yaman
Kocaeli

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

Öznur Çalık
Malatya

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 esas numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkındaki Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

15 Haziran 2020
Zeynep Gül Yılmaz
Mersin

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 esas nolu 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

10.06.2020
Çiğdem Karaaslan
Samsun

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 Esas Numaralı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifine imzama koyuyorum.

Gereğini arz ederim.

Mehmet Habib Soluk
Sivas

HAVALE EDİLDİĞİ KOMİSYONLAR (2/2952)	
ESAS	Anayasa Komisyonu
TALİ	Plan ve Bütçe Komisyonu

GENEL GEREKÇE

Milletin vicdanında açtığı derin acı uzun yıllar hissedilen 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, demokrasiye ve millî iradeye yönelik bir suikast olarak gerçekleşmiş; milletin özgürleşme iradesine olduğu kadar kalkınma çabasına da engel olmuş bir tertiptir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971’de, 12 Eylül 1980’de, 28 Şubat 1997’de ve en son 15 Temmuz 2016’da millete kasteden girişimlerin ilk halkasıdır. Meş’um bir hadise ve hastalıklı bir geleneğin ilk örneği olarak 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde cisimleşen tavır, Türkiye’nin o tarihten itibaren mücadele ederek geriletliği ve fakat her an kendisine karşı müteyakkız olunması gereken bir anlayışın ürünüdür. Bu anlayışın her an fırsat aradığı, son olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinin dirayetiyle ve Aziz Milletimizin cesaretiyle alt edilen 15 Temmuz 2016 hain darbe girişiminde açık ve uyarıcı bir biçimde görülmüştür.

Toplumumuz ve siyaset hayatımız ne yazık ki çok uzun yıllar, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle hukuk sistemimizde açılan bir yarayla yaşamak zorunda kalmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde icra edilen darbenin sonunda kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilen ve “Yassıada yargılamaları”

olarak bilinen hukuk garabetiyle ne yazık ki Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Açıktır ki bu cinayetler yalnızca bu üç önemli Devlet adamına ve ailelerine değil, onları seçen milletin bizatihi kendisine yönelik bir zulüm olarak tecelli etmiştir.

Bu anlamda 27 Mayıs 1960 tarihi, hukukun araçsallaştırıldığı, millî iradenin tepesinde bir kılıç gibi sallandığı bir dönemin miladıdır. Yassıada yargılamaları ve akabinde gerçekleşen idamlar, neden oldukları bireysel mağduriyetlerin yanı sıra toplumsal ve siyasi hafızamızda tamiri çok zor yaralar açmıştır. Söz konusu yargılamaların sebep olduğu mağduriyetlerin ve açtığı toplumsal yaraların mümkün olduğu ölçüde giderilmesi, demokratik bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetinde yasama organına düşen başlıca ödevlerden biri olarak telakki edilmelidir. Bu kapsamda Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 22/05/1987 tarihli ve 3374 sayılı Eski Başbakanlardan Adnan Menderes ve Eski Bakanlardan Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın İmralı'da Bulunan Mezarlarının Nakli ve İsimlerinin Bazı Tesislere Verilmesi Hakkında Kanun ile ve bu kanunda değişiklik yapan 11/04/1990 tarihli ve 3623 sayılı Kanunla, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin katlettiği devlet adamlarının itibarlarının hukuken iadesi noktasında önemli adımlar atılmıştır.

Bununla birlikte milletten aldığı bir yetki bulunmaksızın yargı erkini kullanan Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği, doğal hâkim ilkesi başta olmak üzere evrensel hukuk prensiplerine ve o tarihte yürürlükte bulunan Anayasa hükümlerine açıkça aykırılık teşkil eden kararlar ne yazık ki hâlen hukuk sistemimizde varlıklarını ve bazı etkilerini sürdürmektedirler. Şeklen yargı kararı niteliği taşımakla birlikte esasen millet iradesini kaba kuvvetle gasp eden gücün siyasi arzularının maskesi niteliğinde olan bu kararların hukuk âlemimizden silinmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temelini oluşturan millî egemenlik, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin gereği olarak tezahür etmekte ve ülkemiz hukuk tarihinin karanlık bir lekeden arındırılması adına zorunluluk arz etmektedir.

Bu Kanun teklifiyle, 3374 ve 3623 sayılı Kanunlarla atılan adımların devamı olarak, millete ait yargı yetkisini gasp eden ve evrensel hukuk kurallarını çiğneyerek temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran kararlar veren Yüksek Adalet Divanı'nın kullandığı yetkilerin hukukî dayanağını oluşturan ve hâlen yürürlükte bulunan kanun hükümlerinin geçmişe dönük olarak yürürlükten kaldırılması amaçlanmaktadır. Teklif ile ayrıca yeni bir dava yolu öngörülerek, Yüksek Adalet Divanı'nın kuruluşuna ve yetkilerine ilişkin kanun hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte hükümsüz hâle gelen kararlardan kaynaklanan zararların tazminine imkân sağlanmaktadır.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1- Millet iradesi ile işbaşına gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile Meclis içerisinde görevlendirilen Hükümete karşı 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından ihdas edilen ilk kanun, 14 Haziran 1960 tarihinde yürürlüğe giren 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun”dur.

Söz konusu Kanunla kendisini TBMM'nin sahip olduğu her türlü hak ve yetkilere sahip yasama organı olarak ilân eden MBK, aynı Kanununun 6'ncı maddesiyle, yetkilerini gasp ettiği Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar ile milletvekillerini yargılamak üzere *ad hoc* bir mahkeme olarak Yüksek Adalet Divanı'nı kurmuştur.

Millî iradeden kaynaklanan hiçbir yetkiye sahip olmayan MBK böylece, “belirli bir uyumsuzluğu karara bağlayacak olan hâkim veya mahkemenin, o uyumsuzluğun doğumundan önce belirlenmesi”ni gerekli kılan doğal hâkim ilkesine aykırılık oluşturacak şekilde, Yüksek Adalet Divanı’nın belirli kişiler hakkında yargı yetkisini kullanmasını sağlamıştır. Söz konusu divanda yapılan yargılamalar doğal hâkim ilkesinin yanı sıra, milletin iradesini yansıtan 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun (1924 Anayasası’nın) yasama sorumsuzluğuna, yasama dokunulmazlığına ve Divan-ı Alî teşekkülüne ilişkin hükümlerine de açıkça aykırılık oluşturmuştur. Daha vahimi, temel hukuk kurallarına ve yürürlükteki Anayasa hükümlerine açıkça aykırı bu yargılamalar, başta Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın yaşam hakkı olmak üzere, birçok kişinin temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran sonuçlar doğurmuş ve millet vicdanında derin yaralar açmıştır.

12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 25’inci maddesinde yer alan “*Millî Birlik Komitesince çıkarılan geçici kanunlar, yeni Anayasaya göre kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisince kaldırılmadıkça yürürlükte kalır*” hükmü ile 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında halkoyu ile kabul edilerek yürürlüğe giren 334 sayılı 1961 Anayasası’nın geçici 4’üncü maddesindeki “... 27 Mayıs 1960 ... tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar, Türkiye Cumhuriyetinin diğer kanunlarının değiştirilmesi ve kaldırılmasında uygulanan kurallara göre değiştirilebilir veya kaldırılabilir” kuralı dikkate alındığında, 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6’ncı maddesinin hâlen yürürlükte olduğu hususunda tereddüt bulunmamaktadır.

Bu kapsamda teklifin 1’inci maddesi ile millete ait olan yargı yetkisini gasp eden ve temel hukuk kuralları ile 1960 yılında yürürlükte olan Anayasaya açıkça aykırı şekilde başta Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın yaşam hakkı olmak üzere, birçok kişinin temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran yargılamaları yürüten Yüksek Adalet Divanı’nın kullandığı yetkilerin pozitif hukuktaki dayanağı olan 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6’ncı maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır. Böylece hukuk sistemimiz, “*hukuk devleti*” ilkesi ile kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temelini oluşturan “*egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*” prensibine açıkça aykırılık oluşturan bir hukuk kuralından arındırılmış olmaktadır.

Teklifin 1’inci maddesiyle ayrıca, 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 24’üncü maddesinin “*Eski iktidar mensuplarından, kendilerinin ve yakınlarının servetlerini meşru yollardan edindiklerini mahkemede ispat edemeyenler hakkında Teşkilâtı Esasiye Kanununun 73 üncü maddesinde yazılı müsadere yasağı yürürlükten kaldırılmıştır*” şeklindeki ikinci fıkra hükmü de, en temel insan haklarından olan mülkiyet hakkını evrensel hukuk prensiplerinden biri olan masumiyet karinesine aykırı şekilde ayaklar altına aldığı için ilga edilmektedir.

Geçici Madde 1- 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6’ncı maddesinin (27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren) yürürlükten kaldırılmasıyla Yüksek Adalet Divanı’nın teşekkülü ve yaptığı yargılamalar hukukî temelden yoksun hâle gelmektedir. Ancak Yüksek Adalet Divanı’nın varlığıyla ve yaptığı yargılamalarla neden olduğu hukuka aykırılıkların mağdurlar nezdinde doğurduğu ağır sonuçlar ve millet vicdanında açtığı derin yara, bu merciin verdiği kararların hukuki ve maddi etkilerinin de mümkün olduğunca bertarafını gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede ilk olarak, Yüksek Adalet Divanı kararlarından eğer hâlen adli sicil kaydından, adli sicil arşiv kaydından ve benzer nitelikli diğer arşiv kayıtlarından silinmemiş olanlar varsa bunların silinmesi gerekmektedir. Zira hâlen yürürlükte bulunan 25/05/2005 tarihli ve 5352 sayılı Adli Sicil

Kanununun geçici 2'nci maddesi uyarınca söz konusu kanunun yürürlüğe girmesinden önce işlenen suçlarla ilgili mahkûmiyet kararlarının sicil ve arşiv kayıtlarından silinmesi hakkında (mülga) 22/11/1990 tarihli ve 3682 sayılı Adli Sicil Kanunu hükümleri uygulanacaktır. 3682 sayılı Kanun ise, Anayasanın 76'ncı maddesi kapsamında olan mahkûmiyet kararlarına ilişkin kayıtların bilgi arşivinden silinmesi için herhangi bir süre öngörmemiştir. Bu nedenle 1960 yılında kurulmuş ve faaliyetlerine başlamış olmasına rağmen, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen kararlardan bir kısmının hâlen bazı arşivlerde kaydının tutuluyor olması ve bu suretle anılan kararların hukuk dünyasında sonuçlarını doğurmaya devam etmesi imkân dahilindedir. Bununla birlikte 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesinin 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçmişe dönük (*ex tunc*) sonuç doğuracak şekilde yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte Yüksek Adalet Divanı'nın varlığı ve işlemleri hukukî temelden tamamen yoksun hale geleceğinden, madde ile Adalet Bakanlığı'na "*adli sicil ve diğer her türlü arşiv kayıtlarını tarayarak varsa bunlarda yer alan Yüksek Adalet Divanı kararlarına ilişkin kayıtları silme*" görevi verilmektedir. Bu düzenlemeyle, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen hiçbir kararın 21. yüzyıl Türkiye'sinde hukuki varlığını sürdürmemesinin garanti altına alınması amaçlanmaktadır. Zira askeri bir darbenin ürünü olan ve millet adına karar verme yetkisi bulunmayan bir merciin kararlarının, şeklen de olsa 'yargı kararı' olarak hukuki etkilerini sürdürmesinin demokratik bir hukuk devletine yakışmayacağı açıktır.

Diğer taraftan yine teklifin geçici 1'inci maddesiyle Yüksek Adalet Divanı tarafından yapılan yargılamalara muhatap olan mağdurlara ve vefat etmişlerse mirasçılara "*Yüksek Adalet Divanı kararlarından kaynaklanan maddi ve manevî zararların tazmini*" için dava açma hakkı tanınmaktadır. Bu kapsamda açılacak davalarda, 2709 sayılı 1982 Anayasası'nın 155'inci maddesinde yer alan "*Danıştay, ... Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar*" hükmünden hareketle Danıştay görevli kılınmıştır. Buna göre geçici 1'inci madde uyarınca açılacak davalar Danıştay'da, Danıştay Başkanlık Kurulu tarafından belirlenecek Danıştay idari dava dairesinde görülecek; ayrıca söz konusu daire tarafından verilecek kararlara karşı davacılar veya davalı Hazine tarafından Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu nezdinde temyiz yoluna başvurulabilecektir.

Ayrıca maddede, mirasçılarının maddi tazminat taleplerinin karara bağlanmasına ilişkin olarak bazı ayrıntılara da yer verilmiştir. Bu noktada, mirasçılarının maddi tazminat talepleri karara bağlanırken, tazminat istemine konu olan olayla karar tarihi arasında geçen uzun zaman dilimi sebebiyle uğranılan zararların maddi karşılığının tam olarak belirlenemeyeceği dikkate alınmış ve uğranıldığı kesin olan maddi zararların miktarının tam olarak belirlenememesi durumunda hakkaniyete uygun yaklaşık bir tutarın ödenmesine karar verileceği düzenlenmiştir. Ayrıca, Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında karar verilenlerin haksız yere hürriyetlerinden yoksun kalmaları sebebiyle uğradıkları maddi ve manevî zararların tazmininde hesaplama kolaylığı sağlanması açısından, koruma tedbirleri nedeniyle tazminata ilişkin başta 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu olmak üzere tazminat davasının karar tarihinde yürürlükte olan mevzuat hükümlerinin esas alınması yöntemi benimsenmiştir.

Maddenin 5'inci fıkrasında tazminata ilişkin kararların icra şekli düzenlenmiştir. Bu çerçevede tazminat ödenmesi yönündeki mahkeme kararları doğrultusunda davacılar kararın kesinleşme tarihinden itibaren 3 ay içerisinde ödeme yapılacaktır. Diğer taraftan Danıştay, Hazinesinin talebi üzerine maddi tazminat tutarının en geç bir yıllık bir zaman dilimi içerisinde taksitler halinde ödenmesine de karar verebilecektir. Bu durumda, ikinci ve sonraki taksitlerde davacılar ayrıca, kararın kesinleşme tarihinden itibaren hesaplanacak yasal faiz ödenecektir.

Son olarak, maddenin 6'ncı fıkrasında, madde kapsamında dava açılmasını kolaylaştırmak için, bu madde uyarınca açılacak davalarda maktu harç alınması ve davaların sonunda maktu ücret tarifesi uyarınca vekâlet ücretine hükmedilmesi esası benimsenmiş; ayrıca 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda yer alan ihtiyarî ve zorunlu idari başvuruya ilişkin hükümlerin bu davalarda uygulanmayacağı açıklığa kavuşturulmuştur.

Madde 2- Yürürlük maddesidir.

12 Haziran 1960 günlü, 1 sayılı Kanunun 26'ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan “*Bu kanun, 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren yürürlüktedir*” hükmü dikkate alınarak; söz konusu Kanunun 6'ncı maddesi ile 24'üncü maddesinin ikinci fıkrasının hukuk dünyasındaki tüm sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla teklifin 1'inci maddesinin yürürlük tarihi 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde düzenlenmiştir.

Madde 3- Yürütme maddesidir.

Anayasa Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Anayasa Komisyonu

19/06/2020

Esas No: 2/2952

Karar No: 3

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

2/2952 esas numaralı “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Otunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifi”, Komisyonumuzun 17/6/2020 tarihli toplantısında görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

Raporumuz, Genel Kurulun onayına sunulmak üzere Başkanlığa arz olunur.

1. Giriş

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Tekirdağ Milletvekili Mustafa ŞENTOP ve 192 milletvekilinin “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifi (2/2952),” 10/6/2020 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığına sunulmuş ve Başkanlıkça aynı tarihte tali olarak Plan ve Bütçe Komisyonuna, esas olarak da Komisyonumuza havale edilmiştir. Teklif, Afyonkarahisar Milletvekili Ali ÖZKAYA Başkanlığında toplanan Komisyonumuzun 17/6/2020 tarihli 3’üncü toplantısında görüşülerek kabul edilmiştir.

Plan ve Bütçe Komisyonu, kendisine tali komisyon sıfatıyla havale edilen Teklifi gündemine almayacağını, 12/6/2020 tarihli ve Komisyon Başkanı Mersin Milletvekili Lütfü ELVAN imzalı bir yazısı ile Komisyonumuza bildirmiştir.

Komisyonumuz, dokuz (9) saat yirmi (20) dakika yasama faaliyetinde bulunmuştur. Çok sayıda milletvekilinin görüş ifade ettiği müzakerelerde büyük bir uzlaşma sağlanmıştır. Bu görüşmeler tutanağa bağlanmış ve toplamda yüz doksan dört (194) sayfa tam tutanak tutulmuştur.¹

Söz konusu Kanun Teklifi; TBMM Başkanvekili Isparta Milletvekili Süreyya Sadi BİLGİÇ, Teklif’in ilk imza sahipleri ile Danıştay, Yargıtay, Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı yetkililerinin katılımıyla görüşülmüştür.

2. Teklifin İçeriği

2/2952 esas numaralı Kanun Teklifi ile; 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrasında millete ait yargı yetkisini gasp eden, evrensel hukuk kurallarını çiğneyerek temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran kararlar veren Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanının kullandığı yetkilerin hukuki dayanağını oluşturan 1 sayılı Kanunun 6’ncı maddesi ile haksız müsadereye imkân sağlayan 24’üncü maddesinin ikinci fıkrası geçmişe dönük olarak yürürlükten kaldırılması; ayrıca yeni bir dava yolu öngörülerek, Yüksek Adalet Divanının kuruluşuna ve yetkilerine ilişkin kanun hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte hükümsüz hâle gelen kararlardan kaynaklanan zararların tazminine imkân sağlanması öngörülmektedir.

3. Teklifin Genel Gerekçesi

Teklif’in genel gerekçesi incelendiğinde;

Milletin vicdanında açtığı derin acı uzun yıllar hissedilen 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin demokrasiye ve milli iradeye yönelik bir suikast olarak gerçekleştiği, milletin özgürleşme iradesine olduğu kadar kalkınma çabasına da engel olduğu, toplumu ve siyaset hayatını çok uzun yıllar etkilediği ve 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle hukuk sistemimizde açılan bir yarayla yaşamak zorunda kalındığı,

¹ Komisyonun toplantı tutanaklarına aşağıdaki link adresinden ulaşılabilir.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2543

Yassıada yargılamaları ve akabinde gerçekleşen idamların, neden olduğu bireysel mağduriyetlerin yanı sıra toplumsal ve siyasal hafızamızda tamiri çok zor yaralar açtığı, geçmiş dönemlerde kabul edilen 22/5/1987 tarihli ve 3374 sayılı Eski Başbakanlardan Adnan Menderes ve Eski Bakanlardan Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın İmralı'da Bulunan Mezarlarının Nakli ve İsimlerinin Bazı Tesislere Verilmesi Hakkında Kanun ile ve bu Kanunda değişiklik yapan 11/4/1990 tarihli ve 3623 sayılı Kanunla, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin katlettiği devlet adamlarının itibarlarının hukuken iadesi noktasında önemli adımlar atıldığı, yakın zamanda yargılamaların yapıldığı ada isminin "Demokrasi ve Özgürlük Adası" olarak değiştirildiği,

Milletten aldığı bir yetki bulunmaksızın yargı erkini kullanan Yüksek Adalet Divanının verdiği, doğal hâkim ilkesi başta olmak üzere evrensel hukuk prensiplerine ve o tarihte yürürlükte bulunan 1924 Anayasasının hükümlerine açıkça aykırılık teşkil eden kararların ne yazık ki hâlen hukuk sistemimizde varlıklarını ve bazı etkilerini sürdürmekte olduğu,

Teklifle, 3374 ve 3623 sayılı Kanunlarla atılan adımların devamı olarak, millete ait yargı yetkisini gasp eden ve evrensel hukuk kurallarını çiğneyerek temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran kararlar veren Yüksek Adalet Divanının kullandığı yetkilerin hukukî dayanağını oluşturan ve hâlen yürürlükte bulunan kanun hükümlerinin geçmişe dönük olarak yürürlükten kaldırılmasının amaçlandığı,

Teklif ile ayrıca yeni bir dava yolu öngörülerek Yüksek Adalet Divanının kuruluşuna ve yetkilerine ilişkin kanun hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte hükümsüz hâle gelen kararlardan kaynaklanan zararların tazminine imkân sağlanmasının da amaçlandığı,

ifade edilmekte ve Teklifin bu amaçlarla hazırlandığı belirtilmektedir.

4. Teklif Maddelerinin İçeriği

2/2952 esas numaralı Kanun Teklifi ile:

- 12/6/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun Yüksek Adalet Divanının kuruluşunu düzenleyen 6'ncı maddesi ile aynı Kanunun o dönemdeki iktidar sahiplerine yönelik müsadere yasağının kaldırıldığını belirten 24'üncü maddesinin ikinci fıkrasının yürürlükten kaldırılması,

- Yüksek Adalet Divanı kararları nedeniyle adli sicil kaydı ya da diğer arşiv kayıtları varsa bu kayıtların Adalet Bakanlığı tarafından resen silinmesi,

- Yüksek Adalet Divanı yargılamaları sonucunda hakkında karar verilenlerin bu kararlardan kaynaklı maddi ve manevi zararlarının tazmini istemiyle, haklarında karar verilenler ya da mirasçıları tarafından Kanunun yürürlüğe girmesini izleyen iki ay içinde Hazine aleyhine Danıştayda dava açılabilmesine imkân tanınması,

- Davanın mirasçılar tarafından açılması halinde her bir mirasçıya sadece kendi miras payı oranında ödeme yapılmasına karar verilmesi,

- Yüksek Adalet Divanı yargılamaları nedeniyle açılacak maddi ve manevi tazminat davalarında karar tarihinde yürürlükte olan koruma tedbirleri sebebiyle tazminata ilişkin mevzuat hükümlerinin esas alınması,

- Maddi tazminat taleplerinin karara bağlanmasında hakkaniyete uygun bir tutarın ödenmesine hükmedilmesi,

- Davaların görülmesinde Danıştay Başkanlık Kurulu tarafından belirlenecek Danıştay İdari Dava Dairesinin görevli olması ve verilecek karara karşı Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu nezdinde temyiz yoluna başvurulabilmesine imkân tanınması,

- Haklarında karar verilenler ya da mirasçıları tarafından açılan dava sonucunda tazminat ödemesine karar verilmesi ve bu kararların kesinleşmesi sonrasında, kesinleşme kararını izleyen üç ay içerisinde kararın yerine getirilmesi,

- Bu kapsamda açılacak davalarda, 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun idari başvuruya ilişkin 11'inci ve 13'üncü madde hükümlerinin uygulanmaması,

Yüksek Adalet Divanı ve kararlarının dayanağını oluşturan Kanun hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin düzenlemenin 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmesi,

öngörülmektedir.

5. Teklif'e İlişkin Görüşme Süreci

5.1. Kanun Teklifi Değişikliğinin Değerlendirilmesi

Darbeler, demokrasi ve insan haklarının askıya alındığı, tüm dengelerin altüst olmasına sebep olan girişimlerdir. Darbeler ile yalnızca yönetimde değil ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta kargaşalar yaşanmakta, haksızlıklar, adaletsizlikler ve zulümler baş göstermektedir. Türk siyasal hayatında darbelerin anası olarak bilinen ve daha sonra yapılacak darbelerin de aslında oluşmasına neden olan 27 Mayıs 1960 Darbesi Türk siyasal hayatında kara bir leke olarak yerini almış ve yıllarca bayram adı altında kutlanmıştır. Bu gayri hukuki girişim şu veya bu şekilde sonraki askeri darbeler için de esin kaynağı olmuştur.

Milli Birlik Komitesi (MBK), yasama, yürütme ve yargı organlarını hiçe saymış, millet iradesinin meşru temsilcisi olan parlamentonun yetkilerinin yanında, devletin yürütme ve yargı erklerini ve bunların sahip olduğu bütün hak ve yetkileri de gasbederek kendi uhdesinde toplamıştır. MBK kabul ettiği ilk kanunla söz konusu meşru organların yerine yeni yapılar öngörmüştür. Bu yapılardan biri de -meşru yargı organları varken- darbecilerin arzu ve amaçlarını gerçekleştirmeye, yargılamaya değil cezalandırmaya yönelik Yüksek Adalet Divanı adı altında oluşturulan ve mahkeme bile denilemeyen bir yargı organıdır. Söz konusu sözde mahkeme ile evrensel hukukun prensipleri ile doğal hâkim ilkesi yok sayılmış ve hukuk kurallarının dışına çıkmıştır.

Yüksek Adalet Divanı adlı sözde mahkemede toplum tarafından hiçbir zaman kabul edilmeyen yargılamalar yapılmış, o dönem iktidarda bulunanların mallarına el konulmuş, insanlar mağdur edilmiş ve hukuksuz bir şekilde idam kararları verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak siyasi tarihimizde kara bir leke olan bu yargılamaları yapan sözde mahkemenin kuruluşunu düzenleyen 1 sayılı Kanununun 6'ncı maddesi yürürlükten kaldırılarak mevzuatımızın darbe kalıntılarından temizlenmesi son derece önemlidir.

Bu Teklifte, Yüksek Adalet Divanı yargılamaları nedeniyle mağduriyet yaşamış olanların bu mağduriyetlerinin bir nebze de olsa giderilmesi yönünde adım atılmaktadır. Düzenlemeyle öngörülen tazminatlarla darbecilerin yaşattığı acıların dindirilmesi elbette mümkün değildir. Ancak söz konusu yargılamaların sebep olduğu mağduriyetlerin mümkün mertebe giderilmesi noktasında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir karşı tavrın ortaya konulması önemli ve değerlidir.

Teklif ile, kanunların, kişilerin aleyhine sonuç doğuracak şekilde geriye yürütülmemesi ilkesini ihlal eden 1 sayılı Kanununun ilgili hükümleri 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmaktadır. Bu çerçevede, geçmişe etkili bir şekilde kurulmuş olan "Yüksek Adalet Divanı" adlı bu sözde mahkemenin yine geçmişe etkili olacak şekilde yürürlükten kaldırılması amaçlanmıştır.

Uygulama ve doktrinde de kabul edildiği gibi demokrasimiz bir siyasi partiler demokrasisi olup parlamento çalışmalarında siyasi parti gruplarının görüş, öneri ve mutabakatları parlamento gündemini belirlemektedir. Anayasa komisyonumuz dahil TBMM ihtisas komisyonlarının siyasi parti gruplarının mutabakatı ile kendilerine havale edilen kanun tekliflerini gündeme alıp görüştükleri çok iyi bilinen bir parlamento geleneğimizdir. Bu bağlamda komisyonların çalışması ve toplantıya davet edilmesi İçtüzüğün 26'ncı maddesinde düzenlenmiştir.

5.2. Teklifin Genel Üzerindeki Görüşmeler

Teklif'in genel üzerindeki görüşmelerde Komisyon Başkanvekili Afyonkarahisar Milletvekili Ali ÖZKAYA tarafından;

- 27 Mayıs 1960 Darbesi ile demokrasi, milli irade ve insan haklarına müdahale edildiği, evrensel hukuk kurallarının hiç sayıldığı; darbe ile ordu içindeki bir grup subay öncülüğünde demokrasimize ve seçilmiş iktidara bir darbe yapıldığı ve İstanbul'dan gelen bir grup profesör öncülüğünde darbecilere yol haritası hazırlandığı,

- Milli Birlik Komitesinin yasama, yürütme ve yargı organlarını hiçe saydığı ve söz konusu organların yerine kendilerini koydukları, yargılama yapılması için kurdukları kuruma mahkeme bile diyemedikleri için “Yüksek Adalet Divanı” olarak adlandırdıkları, bununla dünyada hiçbir örneği olmayan evrensel hukuku, doğal hâkim ilkesini hiçe sayan bir komisyon ve yargılama düzeni oluşturdukları,

- Burada görev yapan Salim Başol gibi bazı üyelerin öç alma duygusuyla hareket ettikleri, bu sözde mahkeme ve soruşturmalarda görev alanlar Anayasa Mahkemesi üyeliği ile diğer yüksek yargı organlarında ve bürokraside üst makamlara getirildiği,

- Yüksek Adalet Divanının yargılamalarına mahsus olmak üzere yürürlükteki mevzuattan farklı olarak 3 sayılı Kanunun çıkarıldığı, 1924 Anayasası gereğince Başbakan ve bakanların yargılanması için “Divan-ı Alinin” öngörülmüş olmasına rağmen buna uyulmadığı ve yeni sözde bir mahkemenin oluşturulduğu, milletimizin bu mahkemeyi hiçbir zaman kabul etmediği ve bu yargılamaları reddettiği,

- Dönemin ileri gelenlerinden Demokrat Partili kimi iktidar sahiplerinden önemli siyaset adamlarının ve yöneticilerin bu sözde mahkemeye götürülürken yolda veya duruşma esnasında vefat ettikleri, Yassıada yargılamaları denilince mağdurların sadece yargılama kararlarında ismi geçen kişilerden ibaret olmadığı, Yassıada mahkemeleri başlamadan önce işkenceyle öldürülen İstanbul Emniyet Müdürü Faruk OKTAY, iki bileği kesilmiş halde bulunan Konya Valisi Cemil KELEŞOĞLU ve Harp Okulunun penceresinden düştü denilen ancak pencereden atılarak öldürülen dönemin İçişleri Bakanı Namık GEDİK, Sağlık Bakanı Lütfi KIRDAR ve Afyonkarahisar Milletvekili Gazi YİĞİTBAŞ, İstanbul milletvekilleri Zakar TARVER ve Yusuf SALMAN, Nuri YAMUT ve Bursa Milletvekili Kenan YILMAZ'ın da bu şekilde hayatını kaybeden kişilerden oldukları,

- 1 sayılı Kanunun hukuken bitmiş/tükenmiş hükümlerini icra etmiş olsa bile hukuk aleminde şeklen de olsa varlığını devam ettirdiği, bu bağlamda 1 sayılı Kanunun yürürlükte olmadığı ileri sürülebileceği ancak bu Kanunun yürürlükten kaldırıldığına dair açık hiçbir hükmün bulunmadığı,

- Teklifte, söz konusu 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesinin kaldırıldığı bununla “Yüksek Adalet Divanının” yok sayıldığı, bu düzenleme ile darbe yaparak, silah kullanarak demokrasiyi katledenlere “sizi tanımıyoruz, mahkemenizi ve yargılamalarınızı kabul etmiyoruz!” denileceği, Teklif'in bu amaca matuf olduğu,

- TBMM'nin bu Kanun Teklifiyle kendisine karşı yapılan haksız saldırıyı ve sözde mahkemeyi yok sayacağı, amacın asla yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki kuvvetler ayrılığına zarar vermek olmadığı, şeklen oluşan yargılamanın sonucunu yasamanın tasarrufu ile kaldırmak gibi bir amacın asla bulunmadığını ve dolayısıyla adı Yüksek Adalet Divanı olan sözde mahkemenin kararlarının ortadan kaldırılmadığı, ancak mahkemeyi tanımamak ve açıkça yok saymak olduğu, yasama ve yargı arasındaki erkler ayrımının önemsendiği ve bu hususa da son derece dikkat edildiği,

ifade edilmiştir.

Teklif'in geneli üzerinde yapılan görüşmelerde söz alan Kanun Teklifi sahiplerinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekili Süreyya Sadi BİLGİÇ tarafından;

- Kanun Teklifiyle bireysel mağduriyetlerin giderilmesinden ziyade sözde mahkemenin kuruluşunu düzenleyen kanun maddesinin ve dolayısıyla mahkemenin yok sayılmasının amaçlandığı,

- 1 sayılı Kanununun 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra oluşturulan MBK tarafından ihdas edilen ilk kanun olma özelliğini taşıdığı, Devletin tüm yetkilerini milleti hiçe sayarak gasp eden darbecilerin 1 sayılı Kanun ile kendilerine hukuki meşruiyet zemini sağlamak istedikleri,

- MBK'nin millet iradesinin yegâne meşru temsilcisi olan Meclisin yetkilerinin yanında devletin yürütme ve yargı erklerini ve bunların sahip olduğu bütün hak ve yetkileri de gasp ederek kendi uhdesinde topladığı, 27 Mayıs 1960 Darbesinin demokrasi ve insan haklarını hiçe sayan bir darbe olduğu,

- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Yassıada yargılamalarının doğal hâkim ilkesi, masumiyet karinesi ve kanunsuz suç olmaz ilkesi gibi evrensel hukuk prensiplerinin yanı sıra o dönem yürürlükte olan 1924 Anayasasının yasama sorumsuzluğu, yasama dokunulmazlığı ve Yüce Divan teşekkülüne ilişkin hükümlerine açıkça aykırı olduğu,

- MBK'nin yürürlükteki kanunları ve Anayasayı çiğneyerek kendi darbe hukukunu yaratma yoluna gittiği doğal hâkim ilkesini ihlal ederek uyuşmazlık doğmadan önce sözde bir mahkeme kurup yargılama gücünü kullanma iradesini ortaya koyduğu, Divan-ı Ali varken o dönemin hukukunu çiğneyerek intikam amaçlı ve arzularını gerçekleştirmeye dönük bu sözde mahkemeyi kurduğu, darbecilerce kurulan bu "Divanın" yargılama amaçlı değil cezalandırma amaçlı teşekkül ettirildiği, Yüksek Adalet Divanı ile tamamen hukuk kuralları dışına çıkıldığı ve bu sözde mahkeme tarafından yapılan yargılamaların millet tarafından asla kabul edilmediği,

- Kanun teklifi ile böylesine hukuk dışı bir süreç yürütülerek kurban edilen başta dönemin Başbakanı Adnan MENDERES ve iki bakanı Hasan POLATKAN ile Fatin Rüştü ZORLU olmak üzere, Yassıada'daki düzmece mahkeme tarafından yargılanan ve hüküm giyen bütün sanıkların çeşitli suçlardan mahkum oldukları yönündeki şekli gerçekliği değiştirmenin ve 27 Mayıs hain darbesinin hem Yassıada mağdurlarının aileleri hem de Türk milletinin vicdanında açtığı yarayı bir nebze olsun hafifletebilmenin oluşan derin travma ve yaranın bir nebze de olsa giderilmesinin arzu edildiği,

- MBK'nin 1 sayılı Kanunu 12 Haziran 1960 tarihinde kabul etmiş olmasına rağmen hükümlerini geriye yürüterek Kanununun 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olmasını sağladığı, bu anlamda Teklifte öngörülenin de zaten geçmişe etkili bir şekilde kurulmuş olan "Divan" adlı bu sözde mahkemenin yine geçmişe etkili olacak şekilde yürürlükten kaldırılmasından ibaret olduğu,

- Yüksek Adalet Divanının, aldığı kararlarında münferit hukuksuzluklar ya da haksızlıklar sebebiyle değil, bizzat kuruluşunda hiçbir meşru hukuki dayanağı olmadığından, evrensel anlamda bir mahkeme olarak da kabul edilemeyecek bir yapı olduğu,

- 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 dönemindeki mahkemeler ve yargılamalar ile 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası kurulan Yüksek Adalet Divanı yargılamalarının karşılaştırılmasının mümkün olmadığı, bu mahkemelerin sonuçları beğenilse de beğenilirse de Yassıada sözde mahkemesi gibi doğal hâkim ilkesine aykırı bir şekilde sadece belirli kişileri yargılamak üzere kurulmuş mahkemeler olmadıkları, bu mahkemelerin hiçbirinin, Yassıada'da olduğu gibi yargılamaya konu eylemlerin gerçekleştiği tarihten sonra kurulmadıkları kendi dönemlerinin anayasasına ve meri mevzuatına uygun olarak kuruldukları ve bu nedenle farklılık arz ettikleri,

- Kanun Teklifinde yargı tasarrufunun yasama tasarrufu ile iptal edilmesi gibi bir durumun asla söz konusu olmadığı, Yüksek Adalet Divanı kararlarının hukuk dünyasındaki etkilerinin silinmesi için

bu Divanı kuran Kanunun geriye etkili şekilde kaldırılması formülünün benimsendiği, yargılamanın yenilenmesi formülünün de düşünüldüğü ancak bu durumda Yüksek Adalet Divanı'nın ve bu sözde mahkemenin yargılamalarının kabul edilmesi gibi arzu edilmeyen ve asla kabul edilmeyecek bir durumun ortaya çıkacağı,

- Teklifte, hükmünü tüketen ve tekrar uygulanma olasılığı bulunmayan bir kanunun yürürlükten kaldırılmasının toplumsal hafızaya dönük sembolik bir kıymet olduğunun da göz önüne alınması gerektiği, toplumun rızasına ya da devletin meşru zorlama gücüne dayanmayan yetkisiz kurumların verdiği kararların şeklen bile olsa hukuk dünyasında yargı kararı olarak var olmaya devam etmelerinin demokratik bir hukuk devletine yakışmayacağı,

- Teklifte, demokrasi tarihimizde kara bir lekenin temizlenmesi yönünde önemli bir adım atıldığı, yaşanan acıları dindirmek mümkün olmasa da mağduriyetlerin bir nebze de olsa giderilebileceği, söz konusu yargılamaların sebep olduğu mağduriyetlerin mümkün mertebe giderilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir tavır ortaya koyma imkânı olduğu ve mümkünse maddi tazminata yer verilmemesi gerektiği,

ifade edilmiştir.

Teklif'in geneli üzerinde yapılan müzakerelerde aleyhe veya ek görüş belirtmek için söz alan milletvekilleri tarafından;

- Türkiye siyasi tarihinin halk iradesine karşı yapılan darbelerle, siyasal alanın her daim yeniden düzenlenmesinin tarihi olduğu, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile demokratik yaşamın sonlandırıldığı ve halk iradesine müdahale edildiği, darbelerin yalnızca anayasal düzeni sonlandırmadığı aynı zamanda halkın oylarıyla seçilmiş yöneticileri de yargıladığı ve cezalandırdığı, yapılan idamların Türk demokrasi tarihinde bir kara leke olarak durduğu,

- Kendisini halkın seçtiği siyasetçileri yargılamak üzere üst bir yargı mercii olarak tarif eden darbelerin, kendilerince ortaya çıkardıkları, aslında yok hükmünde olan bu yapının varsa akıllarda bir tereddüt bırakmaksızın ortadan kaldırmasını sağlayacak bir yasama faaliyetini doğru buldukları yapının eksik kaldığı,

- Teklif'in ilk imza sahibinin tarafsız olan Meclis Başkanı olmasının demokrasi tarihimiz açısından çok olumlu ve beklenen bir husus olduğu, ancak kanun teklifi verilmeden önce imza atmak isteyen tüm milletvekillerinin imzasının alınma yoluna gidilmesinin daha sık olacağı, bu bağlamda siyasi partilerle görüşmeler yapılmış olabilseydi çok iyi bir iş yapılacağı çünkü bu konuda bütün milletvekillerin ortak hareket edebilecekleri,

- Yüksek Adalet Divanının oluşumunu sağlayan, kullandığı yetkilerin hukuki dayanağını oluşturan ve hâlen yürürlükte bulunan kanun hükümlerinin geçmişe dönük yürürlükten kaldırılacak olmasının sevindirici olduğu,

- 27 Mayıs 1960 Darbesinin darbelerin anası olduğu ve dolayısıyla 27 Mayıs olmasa 12 Mart 1971 Muhtırasının, 12 Eylül 1980 Darbesinin, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2005 ve 15 Temmuz 2016'nın olmayacağı,

- Türkiye siyasi tarihine bakarken darbelerden darbe beğenmenin sadece darbe mekaniğinin canlı kalmasına sebep olacağı, darbelerle yüzleşmek için darbeler arasında seçici davranmamak, sadece 27 Mayıs 1960 Darbesinin değil tüm darbelerin izlerini hem siyasi hayattan hem de hukuk mevzuatından tümüyle arındırmak gerektiği,

- Askeri darbe ya da müdahalelerin siyasi yargılamalar yaparak aldığı kararlarla temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesine sebep olduğu, bu askerî müdahalelerden sadece birine dair iade-i itibar ve tazminat yolu açmanın eşitlik ve adalet açısından yetersiz kalacağı,

- 27 Mayıs 1960 darbeleri tarafından kendilerince ortaya çıkarılan bu yapının TBMM tarafından ortadan kaldırılmasının son derece önemli ancak eksik olduğu, bu düzenlemenin 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesini de içerecek şekilde kapsamının genişletilmesi gerektiği, diğer darbe, darbe girişimleri ve muhtıraları sonucu haksızlığa, hukuksuzluğa uğrayanların teklife dâhil edilmemesindeki amacın anlaşılmadığı, darbelerin yalnızca bir kısmına eğilmenin eksik bir yaklaşım olduğu, tüm darbelerle yüzleşmek gerektiği ve hukuk sistemimizde derin yaralar açan tüm darbelerin izlerinin mevzuattan ayıklanması gerektiği,

- Darbelerin anası olarak kabul edilen ve sonraki darbelerin ortaya çıkmasına sebep olan 27 Mayıs 1960 Darbesinin hukuk âleminde yarattığı tüm etkilerinin silinmesi gerektiği,

- Başta Anayasa olmak üzere mevzuatın darbe hukukundan arındırılması gerektiği, darbeye karşı olduğunu beyan edenler ve demokrasiyi savunanlar olarak ilk bunun yapılması gerektiği, bu bağlamda darbe ve muhtıraların etkilerinin kalıcı bir şekilde silinmesi gerektiği, kuvvetler ayrılığı temelinde demokrasiyi yüceltecek demokratik adımların seçim kanununun değiştirilmesi ile atılması gerektiği,

- Darbecilerin mevcut anayasal hukuku hiçe sayarak silah zoruyla iktidar oldukları için yaptıkları her şeyin yasa dışı yani kanunsuz olduğu, onların millet adına kanun çıkarmak ve uygulamak yetkileri olmadığı, dolayısıyla seçilmiş kişilere ilişkin karar veren yargının o dönem yargılamalarının da en baştan batıl olduğu,

- Sözde yargılamanın bir spor salonunda çok kötü şartlarda yapıldığı ve dönemin iktidar sahiplerine karşı onur kırıcı sıfatlar kullanıldığı, beyaz kefen fotoğrafıyla siyasetçilere mesaj verildiği, bu şerefli şahsiyetlere karşı kullanılan bu sıfatların asla kabul edilmeyeceği,

- Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan darbelerin asıl mağdurunun halk olduğu, yalnızca 27 Mayıs 1960 Darbesi ile değil sonraki darbeler ile de mağduriyetlerin ortaya çıktığı ve dolayısıyla Kanun teklifinin kapsamının genişletilmesi gerektiği,

şeklinde görüşler dile getirilmiştir.

Teklif'in geneli üzerinde yapılan müzakerelerde lehte söz alan milletvekilleri tarafından;

- Bu düzenleme ile tabi hâkim ilkesine aykırı olan ve hukuk hafızamızı çok olumsuz etkileyen bir hususun hukuk âleminde kaldırılarak onarılmaya çalışıldığı,

- 1960 Darbesinin Türkiye’de gerçekleştirilen darbelerin ilki olduğu ve tarihimiz açısından da demokrasimiz açısından da çok önemli bir dönüm noktası olduğu, darbelerden darbe beğenmenin darbe dinamiğini canlı tutmak demek olduğu ve dolayısıyla bütün darbelerin reddedildiği,

- Demokrasi, kanun ve hukuk dışı müdahalelerin ülkemizin on yıllarını çaldığı, hukuk, huzur, barış ve güvenlik bakımından ağır hasarlar bıraktığı, milli hafızamızda yaralar açtığı, 27 Mayıs 1960 Darbesinin de darbelerin anası olarak demokrasimizde travma oluşturduğu ve diğer darbelerin de zeminini oluşturduğu, dönemin darbeci geleneğinin kurumsallaşmalarına giderek kalıcı hasarlar bırakmak arzusunda olduğu,

- 27 Mayıs 1960 tarihinde icra edilen tertibin sonunda kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilen ve “Yassıda yargılamaları” olarak bilinen hukuk garabetiyle ne yazık ki Başbakan Adnan MENDERES, bakanlar Fatih Rüştü ZORLU ve Hasan POLATKAN’ın idam edildiği, bu yapılanların yalnızca bu üç önemli devlet adamına ve ailelerine değil, onları seçen milletin bizatihi kendisine yönelik bir zulüm olarak tecelli ettiği,

- 1960 Darbesi sonrası kurulan sözde mahkemede yapılan yargılamalarla, böyle özel nitelikli bir mahkeme ihdas ederek yapılan hukuksuzluklarla Türkiye geleceğine dair siyasetçilerin psikolojisi üzerinde bir travma yaratılmak istendiği,

- 27 Mayıs 1960 Darbesinin hukuk sistemimizde bir yara açtığı Yüksek Adalet Divanının darbeden sonra kurulduğu, birçok kişinin temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran yargılamalar yürüttüğü, doğal hâkim ilkesi başta olmak üzere evrensel hukuk prensiplerine, o tarihte yürürlükte bulunan Anayasa hükümlerine açıkça aykırı kararlar aldığı ve mağduriyetlere sebep olduğu, dolayısıyla böyle bir mahkemenin kabul edilemeyeceği, yok sayıldığı,

- Yüksek Adalet Divanı tarafından yapılan yargılamalar ile 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 dönemindeki mahkemeler tarafından yargılamaları birbirinden ayırmakta da fayda olduğu, 12 Mart ve 12 Eylül dönemindeki mahkemelerin yargı sistemi içerisinde yer alan ve doğal hâkim ilkesine aykırı şekilde kurulmayan mahkemeler olduğu, dönemin anayasasına ve meri mevzuatına uygun bir şekilde kurulan mahkemeler oldukları, Yüksek Adalet Divanının ise bütün evrensel hukuk ilkeleri yok sayılarak tamamen cezalandırma hırsı ve arzusu ile anayasaya ve mevzuata aykırı şekilde kurulan münhasır bir yapı olduğu, 12 Mart ve 12 Eylül döneminde yapılan yargılamaların eleştirilebileceği, haksızlıklar yapılmış olabileceği ve sürecin niteliğinden kaynaklı sorunlar da olabileceği ancak bunların Yüksek Adalet Divanı yargılamaları gibi değerlendirilmesinin ve kıyaslanmasının doğru olmadığı,

- Parlamento ve geçmiş hükümetler olarak daha önce 27 Mayıs 1960 Darbesinin katlettiği devlet adamlarının itibarının hukuken iadesi noktasında önemli adımlar atıldığı ve bu düzenlemeyle de yine önemli bir adım atılmakta olduğu, her ne kadar doğan zararlar telafi edilemeyecek boyutta olsa da bugün görüşülmekte olunan kanun teklifiyle en azından Yüksek Adalet Divanı olarak ifade edilen bu düzmece mahkemenin meşruiyet kaynağı olarak gösterilen 1 sayılı Kanun düzenlemesinin ilgili maddelerinin yürürlükten kaldırılmasıyla bu noktada en azından meşruiyeti yönünden bir kısım mahzurların telafi edilmeye, giderilmeye çalışılmakta olduğu,

- Teklifte, sözde mahkeme olan Yüksek Adalet Divanının almış olduğu kararların yok sayılması değil bizzat kararları alan sözde mahkemenin kuruluşuna ilişkin hükmün yürürlükten kaldırılmasının amaçlandığı,

- Darbelerin anası olarak nitelendirilebilecek 27 Mayıs 1960 Darbesi ile kurulan sözde mahkemenin verdiği kararlardan mağdur olanlar ve mirasçılarının yanısıra yargılamaya götürülürken ya da soruşturma aşamasındayken zarar görenler ve hayatlarını kaybedenlerin de düzenleme kapsamına alınması gerektiği,

- Türkiye Cumhuriyetinin temelini oluşturan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” prensibine açıkça aykırılık oluşturan bir hukuk kuralından hukuk sisteminin arındırılacağı,

- Yassıada yargılamalarına ve yapılan haksızlıklara karşı çıktığı için bir grup MBK üyesinin tasfiye edildiği, ancak diğer Komite üyelerinin baskı ve zulümlerini devam ettirdikleri,

- Yüksek Adalet Divanı kararları nedeniyle oluşan mağduriyetlerin giderilmesi açısından tazminat yolunun açıldığı, mirasçılar tarafından da kullanılacak bu hak ile zararların tazminine imkân sağlandığı,

- Temel insan haklarından olan mülkiyet hakkına, evrensel hukuk prensiplerine ve masumiyet karinesine aykırı şekilde o dönemdeki iktidar mensuplarına yönelik öngörülen müsadere yasağını kaldıran maddenin de ilga edildiği,

şeklinde görüşler dile getirilmiştir.

5.3. Teklifin Maddeleri Üzerindeki Değerlendirmeler ve Değişiklikler

Komisyonumuz, 1 çerçeve madde, 1 geçici madde ile yürürlük ve yürütme maddeleri olmak üzere 4 maddeden oluşan Kanun Teklif metni üzerinde, dokuz saatten fazla görüşme gerçekleştirmiştir.

Teklif ile; 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında kurulan Yüksek Adalet Divanını kanuni dayanağını oluşturan madde ile o dönem iktidar sahiplerine yönelik müsadere yasağını kaldıran hükmün yürürlükten kaldırılması, Yüksek Adalet Divanı yargılamaları nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetlerin giderilmesi, arşiv kayıtlarının silinmesi ve maddi ve manevi tazminat talep edilebilmesi öngörülmektedir.

Teklif'in geneli üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasını müteakip Teklif'in maddelerine geçilmesi oybirliğiyle kabul edilmiş ve aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır.

2/2952 esas numaralı Kanun Teklifi'nin:

- 1'inci maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle kabul edilmiştir.

- Geçici 1'inci maddesi değişiklik yapılmak suretiyle kabul edilmiştir. Kabul edilen önergeye göre doğrudan Danıştaya dava açmak yerine Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanının yürüttüğü soruşturma ve kovuşturma işlemlerinden kaynaklanan manevi zararların ve yine söz konusu dönemde haksız bir şekilde mal varlığıyla alakalı verilmiş olan müsadere kararları nedeniyle uğranılan maddi zararların karşılanması yönündeki taleplerin öncelikle Cumhurbaşkanlığı tarafında kurulacak bir Komisyon marifetiyle incelenip karara bağlanması esasını benimsenmiştir. Komisyonun oluşturulması ile çalışma usul ve esaslarına ilişkin hususlar Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecektir. Komisyon kararlarına karşı kararın tebliğini izleyen on beş gün içinde bir defaya mahsus olmak üzere ilgililerin Komisyona itiraz edilebilmesine, itiraza rağmen uyuşmazlığın devam etmesi halinde Danıştay nezdinde genel hükümler çerçevesinde yargı yoluna başvurulabilmesine imkân sağlanmıştır.

Önerge ile kabul edilen bir diğer önemli husus da, döneme ilişkin kurumsal hafızayı oluşturan arşiv belgelerini bir araya getirmek ve kurulması öngörülen Komisyon ile diğer ilgililerin istifadesine sunmak amacıyla, farklı kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde bulunan Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanına ait her türlü arşiv belgesinin teknolojik imkânlardan yararlanılarak Meclis Başkanlığı bünyesine alınacağını belirtilmiş olmasıdır.

- 2'nci maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle kabul edilmiştir.

- 3'üncü maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle edilmiştir.

Kanun Teklifi, son oylamasında hazır bulunan üyelerin oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Teklif'in tamamı değiştirilen maddeler dâhil olmak üzere tereddütleri gidermek ve anlamı netleştirmek amacıyla kanun başlığı, madde başlıkları, terim ve ibareler, kanun dili ve tekniği bakımından gözden geçirilmiş ve metinde redaksiyon mahiyetinde ekleme ve değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, diğer teknik düzenlemelerin yanısıra Kanun Teklifi başlığında yer alan "*Maddelerinin*" ibaresi, çerçeve 1'inci madde hükmünü teknik yönden daha uygun biçimde karşılamak için "*Hükümlerinin*" şeklinde uyumlaştırılması yoluna gidilmiştir.

İçtüzüğün 45'inci maddesi uyarınca, Teklif'in Genel Kuruldaki görüşmelerinde Komisyonumuzu temsil etmek üzere Aksaray Milletvekili Cengiz AYDOĞDU, Bursa Milletvekili Osman MESTEN, Manisa Milletvekili İsmail BİLEN, Mersin Milletvekili Zeynep GÜL YILMAZ ve Tokat Milletvekili Yusuf BEYAZIT özel sözcüler olarak seçilmiştir.

Başkanvekili <i>Ali Özkaya</i> Afyonkarahisar	Sözcü <i>Emine Zeybek</i> Kocaeli	Kâtip <i>Zeynep Gül Yılmaz</i> Mersin (Özel sözcü)
Üye <i>İbrahim Halil Fırat</i> Adıyaman	Üye <i>Cengiz Aydoğdu</i> Aksaray (Özel sözcü)	Üye <i>Mustafa Köse</i> Antalya
Üye <i>Osman Mesten</i> Bursa (Özel sözcü)	Üye <i>Recep Özel</i> Isparta	Üye <i>Ahmet Özdemir</i> Kahramanmaraş
Üye <i>Metin Çelik</i> Kastamonu	Üye <i>İsmail Bilen</i> Manisa (Özel sözcü)	Üye <i>Yusuf Beyazıt</i> Tokat (Özel sözcü)
Üye <i>Abdurrahman Tutdere</i> Adıyaman (Ek görüşümüz vardır)	Üye <i>Murat Emir</i> Ankara (Ek görüşümüz vardır)	Üye <i>Bülent Tezcan</i> Aydın (Ek görüşümüz vardır)
Üye <i>Aysu Bankoğlu</i> Bartın (Ek görüşümüz vardır)	Üye <i>İbrahim Özden Kaboğlu</i> İstanbul (Ek görüşümüz vardır)	Üye <i>Ali Mahir Başarır</i> Mersin (Ek görüşümüz vardır)
Üye <i>Meral Danış Betaş</i> Siirt (Son oylamada bulunamadı, muhalefet şerhimiz vardır)	Üye <i>Hüseyin Kaçmaz</i> Şırnak (Muhalefet şerhimiz vardır)	Üye <i>Feti Yıldız</i> İstanbul
Üye <i>Muhammed Levent Bülbül</i> Sakarya (Son oylamada bulunamadı)	Üye <i>Feridun Bahşi</i> Antalya	

EK GÖRÜŞ

I. ANAYASA KOMİSYONU: ANAYASAYA UYGUN VE NİTELİKLİ YASAMA

Anayasa Komisyonu, 27. dönemde, yalnızca bir kez, zorunlu-kısmi içtüzük değişikliği için toplandı. Eğer bu Kanun teklifi olmasa idi, belki de bir kez dahi toplanmayacaktı dönem sonuna kadar.

Darbeler tarihinin acısını 60 yıldır çeken bir toplum olarak bu da ilk adım olsun. Anayasa Komisyonu'nun gündemini oluşturan 2/2952 Esas sayılı Kanun teklifine gelince; konunun önemi sabit olduğuna ve TBMM Başkanı'nın da imzası bulunduğuna göre, yalnızca iki parti tarafından değil, başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere, diğer partilerin de teklife dâhil edilmesi temenni edilirdi.

1. İşlevsiz Bir Anayasa Komisyonu

En son 4 Ekim 2018 tarihinde toplanan Anayasa Komisyonu, ikinci toplantısını 17 Haziran 2020'de, tam 20 ay sonra gerçekleştirdi. Anayasa Komisyonu'na esastan havale edilmiş 98 tekliften sadece bir tanesi bugüne kadar görüşülebildi. O da içtüzük değişikliği idi.

a) Çalıştırılmayan Anayasa Komisyonu

Bu geçen 20 ay süresinde, Anayasa Mahkemesi, 27. dönemde Meclis'in onayladığı üç kanuna ilişkin olarak iptal kararı verdi. Bunlar; 7148 (Karayolları – Plan ve Bütçe Komisyonu), 7162 (Gelir – Plan ve Bütçe Komisyonu) ve 7152 (TOBB – Sanayi, Ticaret Komisyonu) sayılı yasalardır. Gerçi 7162 sayılı kanunda iptal edilen Ahlat'taki saray inşaatına ilişkin düzenlemeyi, Anayasa'ya aykırılığı Mahkeme kararı ile tespit edilmiş olmasına karşın 7221 sayılı kanunla getirilen ve açıkça Anayasaya aykırı bir maddeyi tekrar yasalastırıldı. Anayasa Komisyonu, İçtüzük madde 34/3 gereği teklif aşamasında bu düzenlemeye müdahale etmeliydi. 676 sayılı OHAL KHK'sinin aynen yasallaşması ile kabul edilen 7070 sayılı yasa ile devlet memurları için güvenlik soruşturmasını getiren madde, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. 7201 sayılı yasanın teklif metninde ve komisyonda kabul edilen halinde tekrar getirilen güvenlik soruşturması maddesinden, Genel Kurul aşamasında vazgeçildi. Fakat TBMM'de, Anayasa'ya aykırı maddenin tekrar yasalastırılması girişimine tanık olmuş olduk.

TBMM'nin, Anayasa Komisyonu'nun işlevsiz kaldığı 27. dönemine ilişkin yasama faaliyetini özeti:

Tüm komisyonlara esas olarak havale edilen tekliflerin sayısı bugün itibarıyla 3235'tir. TBMM, bu teklifleri, 600 milletvekili ile 17 ihtisas komisyonunda ve 102'sini de ayrı ayrı komisyonlarda gündemine alarak, toplamda 1447 maddeyi yürürlüğe koydu.

Bu 102 teklifin, 24'ü torba, 25'i kod ve 53'de uluslararası antlaşmalar olmak üzere TBMM Genel Kurulu'nda kanunlaştırıldı.

Bu 1447 maddenin 882 maddesi, yani %60'ı, torbalarla getirildi. Torba tekliflerle 300'ü aşkın kanunda değişiklik yapıldı ve 70 kanun da birden fazla defa değişiklik yapıldı.

Öte yandan, Yürütme, 64 cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle (CBK) 2229 maddeyi, hem ‘denetimsiz’ ve hem de ‘gerekçesiz’ bir şekilde yürürlüğe soktu. 24’ü “*cumhurbaşkanlığı kararnamesinde değişiklik yapılmasına dair cumhurbaşkanlığı kararnamesi*” olarak torbalaştı. Bir başka deyişle, 2229 maddenin 430’u, torba maddelere dönüşmüş bulunmaktadır.

Yasalar ile cumhurbaşkanlığı kararnameleri arasında nicelik yönünden ayrışma, “**paralel yasama**” olarak nitelene eşliğine varmış bulunuyor. Yasaların sayısı bakımından az oluşu, nitelikli yasa kaydının gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Bunun başlıca üç nedeni var:

- Torba kanun uygulaması,
- Teklif metinlerinin Meclis dışında hazırlanması,
- TBMM’nin müzakereci organ olarak çalışamaması veya çalıştırılmaması.

Anayasaya uygunluk incelemesi yapılmayan ve üstelik torba öneri tarzında hazırlanan ve kabul edilen yasalar, Anayasaya aykırılık sorununu beraberinde getirmektedir.

b) İçtüzük gerekleri ve Anayasa

“*Komisyonlar, kendilerine havale edilen tekliflerin ilk önce Anayasanın metin ve ruhuna aykırı olup olmadığını tetkik etmekle yükümlüdürler. Bir komisyon, bir teklifin Anayasaya aykırı olduğunu gördüğü takdirde gerekçesini belirterek maddelerin müzakeresine geçmeden reddeder.*” (İçtüzük, madde 38).

İlk fıkranın komisyon için öngördüğü inceleme yükümlülüğü, teklif maddelerinin görüşülmesine geçilmeden ele alınması gereken bir **ön koşul** olarak düzenlenmiştir. Bu **ön sorun** çözülmeden, komisyon, görüşmelere başlayamaz. Bu yükümlülük, komisyona ait **münhasır yetki** olup, komisyon dışından kişi ve uzmanlar bu yetkiyi kullanamazlar. Komisyon, teklif metnini, Anayasa’nın sözüne ve özüne uygunluk açısından inceledikten sonra, devam veya red kararını verir. Bu ise, teklif maddelerini görüşmeden önce bir ön karar şeklinde verilmelidir. **Ön koşul ve ön karar**, komisyon için çifte yükümlülük ve gerekliliktir.

Komisyonun **üçüncü yükümlülüğü** ise, inceleme alanına ilişkindir: Anayasa’ya uygunluk, hem **sözü hem de özü** açısından yapılmalıdır. Özellikle öze uygunluk, anayasal yorum yöntemlerini beraberinde getirir. Nihayet, gerekçenin sadece red hali için değil, uygunluk durumu için de yazılması ölçüsünde, anılan yükümlülük ve gereklilik anlam ifade eder. **Uygulama ise, tam tersi yöndedir:** Komisyonlar, İçtüzük madde 38’de öngörülen ve dört aşamadan oluşan yükümlülüğü yerine getirmek bir yana, Anayasa’ya uygunluğu gündem maddesi yapmadan, teklif metni bütünü ve madde görüşmelerine geçmektedir.

Oysa İçtüzük madde 38, milletvekillerine özgü münhasır yetki ve yükümlülüğü düzenlemekte olup, bu yetki bir başka kişi veya merci tarafından kullanılamaz. Anayasa’nın üstünlüğünü düzenleyen madde 11/2’deki “*Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz*” kuralı, İçtüzük madde 38 gereklerine saygı gösterilmesi ölçüsünde anlam ifade eder. Bu nedenle, İçtüzük madde 38 gerekleri yerine getirilmeden komisyon tarafından kabul edilen bir teklif metni, yasa yapım usulüne aykırı olur.

c) Torba yasa uygulaması ve Anayasa

Anayasa’ya uygunluk incelemesi yapılmayan ve üstelik torba öneri (veya çoğu kez denildiği gibi “çuval”) tarzında hazırlanan ve kabul edilen yasalar, Anayasa’ya aykırıdır. Çünkü **torba yasa**, öncelikle yasanın **genel ve soyut norm** olma özelliğini zedelemektedir. Sonra, torba

şeklindeki düzenleme, bir yasal normu, maddi anlamda kanunilik ilkesinin gerektirdiği şekilde **“ulaşılabilir, anlaşılabilir ve öngörülebilir”** olma bakımından asgari standartlardan yoksun kılmaktadır. Nihayet, torba yasa tarzı, **normlar hiyerarşisi** ilkesini alt üst etmektedir. Bu olumsuzluklara, bir de İçtüzük madde 38 gereği, Anayasa’ya uygunluk incelemesinden kaçınılması eklenince, Genel Kurul’da oylanan yasaların şeklen yasa sayısı olsa da, toplumsal gereksinimleri karşılaması veya kamu yararını sağlaması bir yana, yeni toplumsal sorunları yaratma, hatta toplumsal barışı zedeleme riskini beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Yasa yapma tekniği açısından torba yasa, **asıl komisyon ve tali komisyon** (lar) ayrımını ortadan kaldırdığı gibi, komisyonlar arasında özellikle iş yükü bakımından dengesizlik yaratmaktadır. Ama asıl sakınca, torba yasanın, yasaların içeriğine göre uzmanlık komisyonlarının varlık nedenini sorgulatmasıdır. Bir torba yasa önerisi, o denli farklı alanlara ilişkin olabilmektedir ki, bazen neredeyse, madde sayısı kadar yasada değişikliğe gidilmekte; bu nedenle, çoğu zaman, “Bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi” başlığı ile **adsız yasa** önerileri gündeme getirilmektedir. Bu tür önerilerin havale edildiği Plan ve Bütçe Komisyonu, neredeyse, **“her şey komisyonu”**na dönüşmektedir. Öyle ki, ilgili komisyonunda çok tepki çektiği için geri çekilen öneri maddesi veya maddeleri, bir süre sonra, bir başka torba öneriye konularak Plan ve Bütçe Komisyonu’na getirilmektedir. Böylelikle, konuları birbirinden tamamen farklı yasalarda değişiklik öngören teklif metinleri için, bir tür **“torba komisyon”** uygulaması, aslında **“perdeleme”** işlevini de beraberinde getirmektedir.

6771 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliğinin, norm koyma yetkisi ve süreci bakımından oldukça radikal değişiklikler öngörmüş olması, **torba yasa uygulamasına son verilmesini gerekli** kılmaktadır.

Torba yasa uygulaması, Anayasa Mahkemesi’nin denetimini de zorlaştırmaktadır. Çünkü, AYM raportörleri belli hukuk disiplinleri üzerinde uzmanlaştıklarından, AYM’ye intikal ettirilen bir yasa için raportör görevlendirmesinde uzmanlık ilkesinin gözetilmesi zorlaşmaktadır. Hal böyle olunca, AYM, denetim işlevini bütün hukuki argümanları kullanarak yerine getirememekte, tereddüt durumunda, muhtemel iptal yerine red tercihini yeğleyerek, sorunun uygulamada test edilmesi yönünde kanaat kullanmaktadır.

Sonuç olarak; zaten çok karmaşık ve dağınık olan yasal düzenlemeler, darmadağın hale gelmekte ve yasanın etkililiği zedelenmekte, toplumda hukuka inanç sürekli zayıflamaktadır. Bu değinilen nedenler, Anayasa Komisyonu’nun neden işlevsel kılınması gerektiğini açık seçik ortaya koymaktadır.

2. Niteliksizleştirilen Yasa/ma

Yasalar, Anayasa’nın sözüne ve özüne olduğu kadar, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası yükümlülüklerle ve hukukun genel ilkelerine uygun, ama aynı zamanda kamu yararı ereğinde hazırlanmalıdır.

Yasama yetkisi, **asli ve geneldir**; bunun anlamı, TBMM’nin kanun koymak için Anayasanın veya her hangi bir mercin yetki vermesine ihtiyaç duymamasıdır. Anayasa’ca açıkça yasaklamamış olması, kural koyabilmek için yeterlidir. Geçerli olan genel kayıt ilkesi ise, **“Anayasa’ya saygı”**dır. Yürütme tarafından kullanılan kural koyma yetkisinin kayda bağlanmış yetki olmasına karşılık, kanun yoluyla kural koyma yetkisi asli ve geneldir.

Kurallar kademelenmesi (hukuk kurallarının aşamalı sırası) bakımından **devamlılık ilkesine** dikkat çekmek gerekir: 6771 sayılı Kanun ile hükümet sistemi ve siyasal rejim değişti; 1982.

Anayasası kabul edildiğinden beri geçerli olan erkler ayrılığı (hem şekli hem de maddi öğeleri itibariyle) değişmedi. Bu itibarla, yasanın düzenleme alanına ilişkin esaslar aynen geçerliliklerini koruyor. Buna karşılık, yürütmeye tanınan düzenleme alanı, yine yasa ile çerçevelenmiş Anayasa’da sayılan istisnai alanlarla sınırlıdır.

Niteliksel yaklaşım, tarihsel yorum ve (Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri üzerine ilk kararları dâhil) anayasal kazanımlar, “**kural koyma**” yetkisinin TBMM’ye ait olduğunu doğrulamaktadır. Nicelik olarak olduğu kadar, işlevsel açıdan da böyledir.

Uluslararası kazanımlar bakımından: Türkiye’nin uluslararası kazanımları bakımından, hak ve özgürlükler güvencesi olarak “**yasallık ilkesi**” ana ölçütü öne çıktığından, TBMM’nin **özerk yetki alanı** teyit edilmektedir. Bu konuda, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) uygulaması, başlıca ölçüt olarak alınabilir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM), kamu makamlarının hak ve özgürlüklere müdahalesinin Sözleşme’ye uygun olup olmadığını denetlerken, yasallık ilkesini temel ölçüt olarak kullanır. İHAM, şeklen bir yasanın varlığını yeterli görmemekte ayrıca; yasa; öngörülebilir, ulaşılabilir ve anlaşılabilir olmalıdır. Uluslararası kazanımlar da, yasanın işlevinin pekiştirilmesini kolaylaştırılabilir. Kaldı ki, “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir*” hükmü de (madde 104/17 son c.), TBMM’nin asli ve genel yetkisini pekiştirici bir düzenlemedir¹.

Anayasa Komisyonu’nun işlevsel kılınması ölçüsünde, nitelikli yasa kaydına ve nitelikli yasama sürecine katkıda bulunulabilir.

Ne var ki, Cumhurbaşkanlığı, TBMM’nin müzakere işlevini gölgelemektedir. Hükümet ve TBMM önünde Yürütme’den sorumlu bir kurul bulunmadığı halde, Cumhurbaşkanlığı adı altında 1. ve 4. Parti koalisyonu (güçbirliği), uygulamada nitelikli yasa önündeki başlıca engel olarak görülebilir.

3. Anayasasızlaştırılan Devlet

Anayasasızlaştırma: Devlet yönetiminde; görev+yetki+sorumluluk üçlüsünü temsil eden en üst düzey yöneticilerin, Anayasa’nın emredici veya yasaklayıcı hükümleri (*de jure*) yerine, fiili durumu (*de facto*) öne çıkarmak suretiyle Devleti yönetme eğilimine girmeleri.

Anayasasızlaştırma, 15 Temmuz öncesi, sonrası ve güncel uygulama olarak devam eden bir süreçtir. İşte birkaç örnek:

- “*Parlamentar rejim bekleme odasına alındı*” veya “*ben AYM kararına saygı duymuyorum*” beyanları², bunun tipik örnekleridir.
- “*Fiili durum, Anayasa suçu*” vb. beyanlar da³ eklenmeli.

¹ Bu açıdan, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri İzleme ve İnceleme Komisyonu (CBK İİK) önerisinin reddedilmiş olması (9.6.2020), TBMM adına bir talihsizlik olmuştur. Oysa Anayasa Mahkemesi’nin CBK üzerine ilk kararları, TBMM yetki alanı lehine olduğundan, yasama organı bu saptamaya kayıtsız kalamaz.

² Oysa Anayasa md.153/3’e göre; “*Anayasa Mahkemesi kararları, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar*”.

³ “*Türkiye’de fiili bir durum vardır ve bu çözümlidir. Ülke yönetimi yasa ve Anayasa’ya uygun değildir. Ve de suç işlenmektedir*” (D. Bahçeli, 16.10.2016).

- *Covid-19 dönemi*: Dayanağını Anayasadan almayan ve açık yasal dayanaktan yoksun olan sokağa çıkma yasakları; ilke olarak ve uygulama tarzı itibarıyla, fiili durum ve anayasasızlaştırma süreci olarak kaydedilebilir.

Bakanlar Kurulu (BK) mevcut olmadığı ve BK toplantısı denemediği için, bunun yerine “kabine toplantısı” nitelmesi yapıldı. Ne var ki, Bakanlar dışında birçok kişinin katıldığı toplantıların kabine toplantısı olarak nitelenmesi, kabine kavramının anayasa hukuku ve siyaset bilimindeki anlamı ile örtüşmemektedir.

Yürütme yetkisini tek başına Cumhurbaşkanı’na veren 2017 Anayasa değişikliği, bakanlar toplantısı vb. herhangi bir kurul öngörmüyor. Fakat burada, niteleme ötesi bir gerçekliğe işaret etmek uygun düşer. Şöyle ki; yaklaşık iki yıllık tek kişi yönetiminde, bakanların Cumhurbaşkanı başkanlığında toplam bir araya gelme sayısı, muhtemelen covid-19 döneminde (son üç ay) toplanma sayısından azdır. Bu durum, kolektif siyasal karar düzeneğine olan ihtiyaç ifade etmektedir: **Türkiye ancak kurul halinde bir yürütme organı tarafından yönetilebilir.** Bu yönetim açığı ve ihtiyaç, şu halde, Bakanlar Kurulu’na, Hükümet’e ve parlamenter rejime dönüş taleplerinin haklılığını giderek pekiştirmektedir.

II. TÜRKİYE’NİN ANAYASAL VE SİYASAL TARİHİ: DARBELER VE DEVAMLILIK

“27 Mayıs 1960 tarihi, hukukun araçsallaştırıldığı, milli iradenin tepesinde bir kılıç gibi sallandığı bir dönemin miladıdır. Yassıada yargulamaları ve akabinde gerçekleşen idamlar, neden oldukları bireysel mağduriyetlerin yanı sıra toplumsal ve siyasal hafızamızda tamiri çok zor yaralar açmıştır. Söz konusu yargulamaların sebep olduğu mağduriyetlerin ve açtığı toplumsal yaraların mümkün olduğu ölçüde giderilmesi, demokratik bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nde yasama organına düşen başlıca ödevlerden biri olarak telakki edilmelidir”⁴.

27 Mayıs af yasaları dizisinin 3. ayağının, Anayasalar üzerinde biraz daha serinkanlı iletişim ortamı doğurması vesilesi olması temenni edilir.

12 Eylül mağduriyetlerine ilişkin düzenleme, 6111 sayılı Kanunla oldukça sınırlı kalmıştır⁵.

⁴ 2/2952 Esas Numaralı Kanun Teklifi, Genel Gerekçe, sf.2.

⁵ Bununla birlikte 2 Eylül darbesi ve yönetiminin neden olduğu mağduriyetleri aşma gereği günceldir. Burada birkaç gerekliliğe işaret etmekle yetinilecektir:

- Darbeler dönemi ağır insan hakları ihlalleri (idamlar, yargısız infazlar, gözaltında kaybetmeler, gözaltında işkence ve işkencede öldürmeler, cezaevlerinde işkence ve öldürmeler gibi) ancak geçmişle yüzleşme kapsamında ele alınabilir.
- 12 Mart dönemi Deniz Gezmiş, Hüseyin Aslan ve Yusuf İnan’ın idamı ile ilgili kanunun ilga edilmesi ve itibarlarının geri verilmesi.
- 12 Eylül dönemi siyasi mahpusların idamı ile ilgili Milli Güvenlik Konseyi kararlarının ilgası ve itibarların iadesi.
- 12 Eylül dönemi idam edilenlerden mezarları bilinmeyenlerin mezar yerlerinin açıklanması.
- 1979 yılından beri devam eden gözaltında veya devlet güvenlik veya istihbarat elemanlarının kaybedilip akibeti bilinmeyenlerin akibetinin ortaya çıkarılması için yasal düzenleme yapılması.
- Cumartesi Annelerinin, İstanbul Taksim İstiklal Caddesinde bulunan Galatasaray Meydanı’nda oturmasının engellenmemesi.
- Türkiye’deki toplu mezarların yeri ile ilgili İnsan Hakları Derneği’nin 2011 yılı raporunda belirtilen mezar yerleri ve diğer toplu mezarlar ile ilgili özel düzenleme ile toplu mezarların açılması.

Anayasa tarihi, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti anayasacılığının ortak çizgiler ve ayrışan özellikleri, özellikle darbeleri anlamlandırmak ve aşmak açısından önem taşımaktadır. Osmanlı-Türkiye'deki gelişme çizgisi, anayasacılık kavramı ile örtüşüyor: **İktidarın sınırlanması ve özgürlüklerin güvence alınması**.

Bu bakımdan, 20. yüzyıldaki darbelerle karşı, çağdaş anayasacılık hareketleri Türkiye'deki anayasal gelişmeler arasında koşutluk var.

Darbeler ve sonrasında hazırlanan anayasalar ilişkisi ayrı olup, bu konularda çelişkiye düşmemek ve tutarlı olmak gerekir⁶.

Bu belirtilenler çerçevesinde aşağıdaki üç olgu kaydedilebilir:

1. “Tepki anayasası” söylemi ve köktenci kopuş

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (TEK), özellikle ulusal egemenlik bakımından Osmanlı Devleti anayasacılığına bir tepkidir. Fakat devamlılık da bulunmaktadır: TEK'e aykırı olmayan hükümlerin yürürlükte olması, bunun göstergesidir.

1982, 1961'e tepkidir, fakat gerek sistematik gerekse anayasal kurumlar bakımından süreklilik de söz konusudur.

2017 Anayasa değişikliğinin farklı bir konumu var. Şöyle ki, 1961 ve 1982'de asli ve tali kurucu iktidar, anayasal düzeni ilga edenlerce belirlendiği halde, 2017 değişikliği, bu açıdan öncekilerden ayrılmaktadır. Fakat asıl farklılık içerik yönünden söz konusu olup kökten (radikal) bir kopuşu ifade etmektedir:

2017 Anayasa değişikliği, bir yenileme değil, bir değişiklik olduğu halde, kurumsal bakımından, sadece Cumhuriyet dönemi anayasacılığından değil, Osmanlı anayasacılığından da (hatta anayasa öncesi dönemden de) bir kopuş olarak görülebilir; özellikle yürütme yetki ve görevi bakımından.

Bu çerçevede şu iki çelişki (özellikle Anayasa Komisyonu gündemi açısından) kayda değer: Yasal düzlemde; darbe sonucu yapılan yargılamaları “yok sayma” iradesi ile darbe sürecinde yer alan bir kişinin anısını yaşatma iradesi, birbiriyle çelişiyor⁷. Anayasal düzlemde; tek bir istisna ile bütün anayasal kolektif siyasal karar düzeneklerini ortadan kaldıran 6771 sayılı Kanun, sadece Millî Güvenlik Kurulu'nu muhafaza etti; hem de 1961 düzenlemesinden daha belirgin bir kurum olarak.

Buna karşılık, daha genel olarak, 16 Nisan 2017 günü halkoylamasına konu olan Anayasa değişikliği, Osmanlı-Türkiye Anayasalarına tepki özelliğini de aşarak, uzun erimli siyasal ve anayasal kazanımlardan **ayrılma ve kopuş** anlamına da gelmektedir.

Şöyle ki; Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet çizgisindeki uzun bir evrim sürecinde şekillenen siyasal ve anayasal tarihimiz, demokratik hukuk devletinin ortak kavramları ile örüldü: Erklar ayrılığı, yargı bağımsızlığı, anayasal denge ve denetim düzenekleri, yöneticilerin hesap

- Türkiye'nin BM Zorla Kaybetmeler ile ilgili sözleşmesine taraf olunmasının sağlanması.

⁶ Bu bakımdan; 1961 ve 1982 Anayasalarında kurucu iktidarın ortaya çıkması ve anayasal halkoylaması süreçlerinin, birbirinden hayli farklı olduğuna işaret etmekle yetinelim.

⁷ Öte yandan, 27 Mayıs darbesi içinde yer alan ve bunu kamuoyuna duyuran Albay'ın adı 7167 sayılı yasa ile bir üniversiteye verildi.

verebilirliği (görev+yetki+sorumluluk), devletin insan hakları karşısındaki yükümlülükleri (saygı+koruma+geliştirme) vb.

Bunların bütünü, “anayasal kimlik” olarak “ulusal kimlik” kavramının temel taşlarını oluşturur. Temel taşların atılmasında, 3. Selim ve 2. Mahmut kadar, 2. Abdülhamit’in de katkısı bulunmaktadır. Ne var ki, 16 Nisan metni, sadece anayasa tarihimize yabancı değildir; aynı zamanda anayasanın öncülü olan **kanun** kavramını da parçalamıştır⁸.

Hedefe doğru ilerlerken, dünün mirası gözardı edilmemelidir: Türkiye Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu organı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, inişli çıkışlı dönemlerden geçmiş olsa da, askeri darbe kesintilerine karşın, anayasal kurumların merkezinde yer almıştır. Geçici olarak lağvedildiği dönemlerde bile **Türkiye hiçbir zaman hükümete kalmamıştır**⁹. Bu nedenle, 2017 Anayasa değişikliği, siyasal ve anayasal tarihimizde radikal bir kopuşu ifade etmektedir.

2. Kırılma ve devamlılıklar

27 Mayıs 1960, Cumhuriyet tarihimizdeki ilk derin kırılmadır.

Her kırılma, kısa ve uzun dönemde büyük mağduriyetleri beraberinde getirmiş; ülkemizde demokrasinin olağan hukuk düzeninde gelişimi engellenmiştir.

Ne var ki, ütün inişli-çıkışlı dönemlere karşın, Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti tarihine siyasal ve anayasal kırılmalar olduğu kadar devamlılıklar da damgasını vurmuştur.

Anayasa Komisyonu gündemi açısından şu kısır döngü kaydedilmelidir: 16 Nisan 2017’de halkoylamasına sunulan (ve 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişiminin bozduğu anayasal düzeni yeniden tesis gerekçesiyle ilan edilen OHAL ortam ve koşullarında dayatılan) Anayasa değişikliği, TBMM’nin yetkilerini - yine kendi eliyle - daraltmış oldu.

Görüldüğü üzere, kırılmalar/devamlılıklar¹⁰, Türkiye’nin siyasal ve anayasal düzeninin ikiz kavramlarıdır.

Anayasal ve demokratik açıdan (hatta kurumlar düzleminde) kırılmalar, devamlılık olarak adlandırılacak özellikleri ortadan kaldırmadı: Cumhuriyet, yurttaşlık, laiklik gibi.

Buna karşılık, kırılma halkaları da pek geniş: Demokrasi, Anayasal ve anayasal kurumlar.

Bunların yerli yerine oturtulması için, iki ögeye ihtiyaç var: doğru bilgi ve serinkanlılık.

-Doğru bilgi/anayasal bilgilenme hakkı: Ne var ki, baskın olan dezenformasyon/bilgi kirliliği¹¹.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK)’nin uygulanma tarzı, bu saptamanın göstergesidir.

⁹ Bu konuda, Osmanlı kuruluş dönemlerinde uygulamaya konulan Sadaret Makamı ve Divan-ı Humayun hatırlatılabilir.

¹⁰ Kırılmaları niteleme konusunda zıtlasmacı ve suçlayıcı olmaktan kaçınmak gerekir: 27 Mayıs ihtilali/devrimi ve darbesi şeklinde yapılan ve birbirine zıt düşen nitelemeler ışığında, Adalet Partisi’nin CB adayı Profesör Ali Fuat Başgil’in 1963’te İsviçre’de yayımladığı kitabında başlık olarak “askeri darbe” yerine “askeri devrim” deyimini kullandığını hatırlatmak uygun düşer: A. F. Bağgil, *La révolution militaire de 1960 en Turquie (Ses origines)*, Perret-Gentil, 1963.

¹¹ Örneğin şu anda Türkiye’de kurul halinde bir siyasal karar mekanizması bulunmamaktadır: “Bu haftaki kabine toplantısında...kararlaştırdık” diyor CB sayın Erdoğan. Oysa ortada bir karar yok. Sadece kendisi konuşuyor, söylüyor, bütün idari yapı bunu bir talimat gibi alıyor, algılıyor ve uyguluyor. Karar yok, gerekçe yok: Atatürk halivalmanı neden lağvedildi soru ve itirazları karşısında, “Burayı uluslararası sağlık üssü” yapacağız savunması

-Serinkanlılık ise, ani reaksiyon ve tepkisel yaklaşımdan kaçınmayı öğütlüyor.

3. Fetişizm ve unutma sarkacındaki Anayasa

- Anayasa, yürürlükte olduğu devlet ve toplum için bir uzlaşma ve barış belgesi olduğu halde, Türkiye’de tam tersine bir ayrıştırma ve siyasal çatışma aracı haline getirilmiş bulunuyor. Bu konuda, 2017 Anayasa değişikliği, Türkiye’nin **Anayasa gündemi** üzerine adeta bir tür “bıçak sırtı”: Öncesi, CB ve O’nu destekleyenlerin sürekli gündem maddesi (ve iktidar mücadelesi aracı) idi; 17 Nisan sonrası, gündemden düşmesi bir yana, **Anayasa adeta unutuldu**. Bu da, anayasasızlaştırmanın 3. dalgası olarak görülebilir.

III. DARBELERDEN DOĞAN MAĞDURİYETLER ARASINDA AYRIM YAPMAMAK

İlk yirmi yıl, son yirmi yıl arasında benzerlikler olduğu kadar, ayrışmalar da açık.

1. Bütünü Görmek: 27 Mayıs / 12 Mart / 12 Eylül

27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül, Türkiye toplumu için onulmaz mağduriyetlere yol açtı. Ağır ve çok yönlü mağduriyetlerin başında ölüm cezaları gelmektedir. Toplumsal vicdan ve adalet duygusu açısından, ölüm cezaları arasında ayırım yapmamak gerekir.

Ölüm cezaları şu bakımdan ölçü alınabilir: Türkiye Cumhuriyeti, 2001 ve 2004 Anayasa değişiklikleri ile bu cezaları tümüyle yürürlükten kaldırdı. Bu açıdan, gerek Yüksek Adalet Divanı gerekse sıkıyönetim mahkemeleri, doğal yargıç ilkesine aykırı olduğu için sıkıyönetim ortam ve koşullarında verilen kararlar, birlikte sorgulanmalıdır.

27 Mayıs sonrası, Başbakan Adnan Menderes ve 2 Bakan idamı,

12 Mart sonrası, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı,

12 Eylül sonrası ise, K. Evren’in deyişiyile bir sağdan/bir soldan idamlar.

Keyfilik ve ölümlerde fikrin payı: 27 Mayıs sağ, 12 Mart sol, 12 Eylül ise, hem sol hem de sağ. Şu halde, tarihle yüzleşirken adaletsizlik ve ayrımcılık yapmamak gerekir.

2. 28 Şubat / 27 Nisan / 15 Temmuz

Aslında bu kural, sonraki darbelerin neden olduğu mağduriyetler açısından da geçerli olmalı:

- 28 Şubat: Hesaplaşma devam ediyor.

- 27 Nisan: Hesaplaşma yapılmadı.

- 15 Temmuz: Hesaplaşma konusunda ciddi sorunlar, çelişkiler ve ayrışmalar var.

Bunların ilk üçünden farkı, Devlet eliyle ölüm cezalarının uygulanmamış olmasıdır. Devlet açısından burada iki husus vurgulanmalı:

- Devletin muhtıra veya darbecilerden hesap sorması/sorabilmesi: Hukuk devleti, bu hesabı adil yargılanma hakkı çerçevesinde sorar.

- Muhtıra ve/veya darbe girişimi ile ilgisi bulunmayanları devletin mağdur etmemesi: Eğer muhtıra veya darbecilere karşı hukuk devleti mekanizmaları işletilemiyorsa, darbe ile hiç ilgisi

geliyor. Gerçekte kabine de yok. Lağvedilen anayasal kurumların yerine, çok unvanlı kişinin tercihlerinin damgaladığı fiili toplantılar var.

bulunmayan kişiler de mağdur edilebilir. Tıpkı 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ilan edilen olağanüstü hal süresince KHK'ler yoluyla neden olunan mağduriyetler gibi. Bu çerçevede, darbe ile ilişkisi bir yana, ilke olarak darbe karşıtı onbinlerce kişi, OHAL KHK'leri yoluyla mağdur edildi.

3. OHALİİK: BAK Örneği

15 Temmuz üzerine kısa gözlemler:

Öncesi; anayasal düzlemle sınırlı olarak “anayasızlaştırma”.

Esnası; buna TBMM de dâhil olmak üzere, darbe girişimine karşı güçlü bir kolektif irade.

Sonrası; devam eden çelişkiler: Adil yargılanma hakkı bakımından ve (darbecilerden çok) muhaliflerle ve Anayasa ile hesaplaşma.

OHAL KHK'zedeleri, yargıya erişim hakkından bile yoksun kılındılar. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (OHALİİK) yargıya erişim haklarını kilitlediği için, çok yönlü mağduriyetler günümüzde devam ediyor. Şu halde, güncel durum olarak mağduriyet devam ettiği için, bunu geleceğe havale etmemek, varolan mağduriyeti hemen ve şimdi gidermek, esas olmalıdır¹².

Konuyu ve çelişkileri, OHAL KHK'zedesi barış akademisyenleri (BAK) hakkında Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararın etki ve sonuçlarına değinerek somutlaştırabiliriz. AYM kararına karşın, BAK dosyaları OHALİİK önünde beklemektedir ve onların göreve dönüşü engellenmektedir.

Barış için akademisyenler (BAK) olayını hatırlayalım:

1) Barış Bildirisi'ne rıza gösteren 1128 öğretim üyesi (ikinci imzacı 1084 akademisyenle toplam 2212 akademisyen).

2) Üniversitelerden uzaklaştırılan (KHK veya başka yoldan) Barış Akademisyeni sayısı: 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen ve iki yıl süren Olağanüstü Hal (OHAL) süresince 398'i devlet üniversitelerinden, 8'i vakıf üniversitelerinden 406 imzacı akademisyen, herhangi bir soruşturma dahi geçirmeksizin OHAL döneminde çıkartılan KHK'ler ile görevlerinden ihraç edildiler. Zorla istifalar ve sözleşme yenilememe yöntemiyle toplamda 594 öğretim üyesi, üniversitelerden uzaklaştırıldı.

3) Hakkında dava açılan Barış Akademisyeni sayısı: 822.

4) Açılan davalardan beraat eden Barış Akademisyenlerinin sayısı: 599.

5) OHALİİK önündeki Barış Akademisyenleri dosyalarının sayısı 406.

6) OHALİİK'te, henüz kabul ya da ret kararı verilen BAK yok.

7) Pasaportuna tahdit konulan Barış Akademisyenleri sayısı: 549.

Önceki dönemlerde darbecilerin neden olduğu mağduriyetlere karşın, şimdi darbe girişimini önlemiş ve bastırmış, üstelik seçimden çıkmış bir yönetim, bu denli büyük mağduriyetler yaratabiliyor.

¹² 28 Şubat mağduru iki akademisyen ve 27. Yasama dönemi TBMM üyesi iki vekilin beyanı: “28 Şubat döneminde erişebildiğimiz ve sonuç aldığımız mahkemeler vardı; şimdi onlar bile yok”.

IV. BARIŞ BELGESİ OLARAK ANAYASA: NİTELİKLİ ÜLKE/NİTELİKLİ TOPLUM VE NİTELİKLİ DEVLET İÇİN

Benzer şekilde, eğer bizler, 21. yüzyılın, 20. yüzyılın ikinci yarısı gibi olmasını istemiyorsak, çağımıza tanıklık ederken çifte standart uygulamamalıyız. Bu açıdan üç önemli konuda uzlaşmak gerekir:

- Anayasanın üstünlüğü ilkesine saygı,
- Adil yargılanma hakkı gereklerine saygı/ bağımsız yargı¹³,
- Demokratik anayasanın asgari gerekleri üzerinde uzlaşmak; anayasanın toplumsal çatışma değil, toplumsal barış belgesi olduğu üzerinde uzlaşma sağlamak.

1. Anayasal Birikim Farkındalığı ve Kazanımları Ortak Sahiplenmek

Genellikle yürürlükteki anayasal düzenin sorunları üzerinde durulduğundan, kazanımlar ihmal edilir. Oysa birikim farkındalığı, dinamikleri bakımından daha işlevseldir.

Bakış açımız ne olursa olsun, yürürlükte kaldığı sürece, genel olarak anayasanın varlık amacı (özgürlükler güvencesi ve iktidarın sınırlanması) doğrultusunda yorumlanması; yurttaşlar için bir hak, vekiller için ise bir görevdir.

a) Değişim/başkalaşım ve geriye götürülmezlik ilkesi

1987'den başlayan ve çeyrek yüzyıla yayılan değişiklikler, sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak da kayda değerdir. İşte öne çıkanlar:

- “**İnsan haklarına saygılı devlet**” kaydı (madde 2) , 2001’de yeniden yazılan madde 14’teki, “İnsan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet” tanımı ışığında yorumlanmalı; zira, “insan hakları” lehine kurulan devlet-insan hakları bağlantısı açık.

- **Anayasal özgürlükler rejiminin genel çerçevesini**, sınırlama ve güvence ölçütlerini birlikte koyan madde 13, 2001’de yeniden yazılarak genel sınırlama kaydını kaldırdı ve yeni güvence ölçütleri getirdi.

Şu halde; sınırlama yasa ile ve ancak Anayasa’da belirtilen bir nedene dayanılarak, ayrıca Anayasa’nın sözüne ve özüne uygun olarak yapılacaktır. Bu kayıtlar altında bile, demokratik toplumun ve laik Cumhuriyetin gerekleri dikkate alınacak; ölçülülük ilkesi ihlal edilmeyecek ve hakkın özüne dokunulmayacaktır.

TBMM, hak ve özgürlüklere ilişkin bütün yasalarda, madde 13’ün gereklerini gözetme yükümlülüğündedir.

- “**Uluslararası hukukun gerekleri**”, yasa uygulayıcısı konumunda bulunan herkes için bağlayıcıdır: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır*” (madde 90, 2004).

- “**Usule ilişkin haklar**”: “Adil yargılanma hakkı” ve “bilgi edinme hakkı”ndan “bireysel başvuru”ya kadar tanınan hak ve olanaklar içerisinde, konumuz bakımından öncelikle belirtilmesi gereken, **adil yargılanma hakkına** ilişkin düzenlemelerdir. Bu düzenleme, Anayasa’nın yargı organları bütününcü yorumlanma ve doğrudan uygulanması eşiği olarak da görülebilir.

¹³ Unutmayalım: darbe dönemlerinde yargı, genellikle siyaset tarafından araçsallaştırıldı.

İnsan hakları ve iktidar ikileminde -iktidar lehine- yaratılan açık dengesizlik, 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerin çoğunda hak ve özgürlüklere öncelik tanınmasıyla giderilmeye çalışıldı.

Buna karşılık, “Cumhuriyetin temel organları” (üçüncü kısım) üzerine yapılan düzenlemeler, iki grupta toplanabilir: Birincisi, bazı anayasal kurumların yetkilerinin azaltılması veya kurumların kaldırılması; ikincisi ise, tam tersine, 2007 ve 2010’da yürütme organının güçlendirilmesine ilişkin düzenlemelerdir.

b) Kazanımlar

Pozitif anayasa hukuku düzleminde, siyasal uzlaşma çerçevesinde ve sivil toplum örgütlerince yapılan katkılar, kazanımların üç boyutunu ortaya koyar.

i. Anayasal gelişmeler düzleminde

Osmanlı-Türkiye kazanımları; 1876’dan 2000’li yıllara kadar, ilkeler, kurallar ve kurumlar olarak siyasal ve anayasal ilerleme ve devamlılıklar şeklinde anlaşılabilir. Genel çizgi şöyle özetlenebilir: *İktidarın daha çok sınırlanması için erkler ayrılığının kurumsallaşması; hak ve özgürlük yelpazesi ve güvencelerinin giderek genişlemesi*. 1971 değişikliği ve 1982 Anayasası, belirgin sapmalar olarak görülse de, 1987’den itibaren gerçekleştirilen değişiklikler, sapmaların olağanüstü rejimler ile sınırlı kaldığını teyit etmiş bulunuyor.

Pozitif anayasa kazanımları, kısaca, “*insan haklarına dayanan laik ve sosyal hukuk devleti*”nin açılımları şeklinde de ifade edilebilir.

Uluslararası hukukun anayasalaşması bakımından; Türkiye’nin uluslararası kazanımları var: 1919’da Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ile başlayan ve 1923 Lozan ile devam eden, ama daha çok Birleşmiş Milletler Örgütü (BMÖ) ve Avrupa Konseyi’nin (AK) kurulması ile şekillenen ve genişleyen kazanımlar kayda değerdir. Bu nedenle, bunların saptanması da ihmal edilmemelidir.

ii. Siyasal uzlaşma alanları

Siyasal uzlaşma alanları; özellikle 2011-2013 döneminde TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun üzerinde uzlaşmaya vardığı yaklaşık 60 madde ve iki veya üç partinin uzlaşma sağladığı maddeler olarak belirtilebilir. Anayasa çalışmalarında partilerin sahiplenebileceği ilkeler açısından bunların göz önünde bulundurulmasında yarar var.

iii. Sivil toplum düzlemindeki kazanımlar

Sivil anayasa emeği ise, sivil toplum örgütleri ve demokratik kitle kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar ve anayasa taslaklarının ortak paydaları olarak görülebilir. Geçen yıllarda çok sayıda sivil toplum ve demokratik kitle örgütü, kapsamlı anayasa metinleri ve raporları yazdı: Dernekler, sendikalar, vakıflar, barolar ve odalar. Bunlar, Barolar Birliğinden TOBB’a, TÜSİAD’dan MÜSİAD’a, Hak-İş’ten DİSK’e, 10 Aralık Hareketi’nden ANAYASA-DER’e kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Söz konusu emeklerin ortak paydalarını belirleme çalışmaları bile yapıldı.

Değinen kazanımların itici güçleri, özellikle 1982 Anayasası’nın -1987-2004 arası geçirdiği değişiklikler sonucu- metamorfozu (başkalaşımı) üzerinde etkili oldu:

- Öğreti, 1982 Anayasasının değiştirilmesi ve/veya yenilenmesi konularına hayli emek harcadı.
- Toplumsal eylemler: Anayasa'nın iyileştirilmesi amacıyla sınıfsal, cinsiyete dayalı ve etnik temelde kayda değer talepler dile getirildi ve eylemli mücadeleler verildi.
- Uluslararası dinamikler: Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği adaylık sürecinden kaynaklanan yükümlülükler de, anayasal iyileştirmeler üzerinde etkili oldu.

c) Anayasal denge ve denetim düzenekleri

Anayasal denge ve denetim düzenekleri de, kazanımlar olarak kaydedilebilir. Bunlar, 6 boyutlu olup şöyle sıralanabilir:

- **Erkler içi** (yasama-yürütme ve yargı organlarının kendi aralarında geçerli olması gereken fren ve denge sistemi) üzerine kazanım ve birikimlerimiz kayda değer.
- **Erkler arası** (yasama-yürütme ve yargı organları arasında): Yasama ve yürütme arasındaki işbirliği, bağımsızlık yönü ön plana çıkan yargı açısından geçerli olmasa da; her üç organ arasındaki ilişkilerin dengelenmesi, çağdaş anayasaların en öncelikli sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bakımdan, yasamayı yürütmenin güdümünden çıkarma yönündeki anayasal ve siyasal birikim göz ardı edilmemelidir.
- **Üç erklerle diğer kuruluşlar arasında:** Üçlü klasik erk yapılanması ile bu üçlü içerisinde yer almayan, başta üniversiteler olmak üzere, bağımsız idari otoriteler olarak adlandırılan uzman ve özerk kuruluşlar arasındaki ilişki ve denge mekanizmaları de, anayasal ve siyasal tarihimizin ana halkaları içinde yer almaktadır. Bu kuruluşlar, merkezi hiyerarşik yapı dışında, amaçlarına uygun özerkliklere sahip olarak düzenlenmesi konusunda yeterli birikim vardır.
- **Merkez-çevre arasında:** Devletin merkezi organları ile yerel ve bölgesel yönetimler arasında da denge ve denetim mekanizmaları, Anayasalarımızın ortak paydaları şeklinde kaydedilebilir.
- **Devlet ve uluslararası düzey arasında:** Uluslararası hukuk-iç hukuk ilişkilerini düzenleyen anayasa hükümleri, devlet organları açısından fren-denge işlevini görür. Bu konuda Türkiye'nin yüzyıllık deneyimi kayda değer.
- **Devlet ve toplum arasında:** Bütün bu değinilen fren, denge ve denetim mekanizmaları, bir bütün olarak, devlet adı verilen siyasal ve hukuki cihazın, elden geldiğince varlık nedenine yönlendirilmesine göre tasarlanmıştır. Bu amaç, hak ve özgürlüklerin güvencelenmesidir.

2. 16 Nisan 2017 ve Sonrasında Ne Oldu?

17 Nisan öncesi ve sonrasını da siyasal ve anayasal tarih açısından üzerinden üç yıl geçtikten sonra, biraz daha serinkanlı değerlendirmemizde yarar var.

Değişikliği savunuların gerekçeleri: Çift başlılık sona erecek, vesayet bitecek, erkler ayrılığı sağlanacak, yasama özerk olacak, koalisyonlar dönemi kapanacak ve siyasi istikrar sağlanacak, güçlü yürütme gelecek, Cumhurbaşkanı sorumlu olacak.

Değişikliğe karşı çıkma gerekçeleri: Anayasal denge ve denetim kalkacak, erkler ayrılığı zedelenecek, hesap verebilir bir yönetim olmayacak, bürokratlar (atanmışlar) hâkimiyeti öne çıkacak; Parti Başkanlığı, Devlet tüzelkişiliğini temsil eden tarafsız Cumhurbaşkanlığı makamını ortadan kaldıracak; "Kişi Projesi" Anayasa, Kişi-Parti Devleti sürecine ivme kazandıracak.

Parlamente rejimin kaldırılması (ilga edilmesi) sırasında kullanılan başlıca gerekçelere ve bunların fiilen gerçekleşip gerçekleşmemesi bir yana, uygulamada tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır:

- 16 Nisan 2017 öncesi koalisyon yoktu; şimdi ittifak var.
- Yasama girişimi tekeli getirildi; ama yasa önerileri TBMM’ce hazırlanmıyor.
- Erkler ayrılığı derken, tek kişi güdümünde erkler birleşmesi ortaya çıktı.

İki yıllık uygulamayla, parlamente rejimi kaldırmak için kullanılan başlıca gerekçelerin tam tersi teyit edildi.

3. Anayasal Devlet ve Demokrasi İçin...

TBMM üyeleri arasında asgari anayasal ortak paydalar, özet olarak aşağıdaki üç başlık altında belirtilebilir.

a) Anayasal bilgilenme hakkı neden önemli?

- Anayasal bilgilenme hakkı: İçinde bulunduğumuz siyasal ve anayasal ortam ve sorunlar üzerine gerçek ve doğru bilgi edinmek ve yaymak, Anayasa andı gereği vekillerin ortak sorumluluğudur.

- Ortak yol haritası: Nitelikli yasa ve yasama ereğinde bilgi+dayanışma ve eylemi, çok yönlü şekilde ve TBMM’nin her aşamasında değerlendirmek ve ilerletme gereği vardır. Bu hedefte, partiler arası işbirliği yol ve yöntemleri yasa önerileri hazırlanılarak somutlaştırılabilir.

- Demokratik anayasa: Asıl hedef olarak demokratik hukuk devleti, yolu, Türkiye’nin güncel Anayasa sorunsalını oluşturmaktadır.

Şu halde belirleyici yön, çağdaş ve demokratik hukuk devleti eksenli ulusal anayasa olmalıdır. Çağdaşlık, erkler ayrılığı, denge ve denetim düzeneği ile yargı bağımsızlığı sacayağı şeklinde anlaşılmalıdır. Ulusallık ise, Osmanlı-Cumhuriyet çizgisindeki Türkiye deneyimi doğrultusunda onarıma en elverişli yönetim tarzı olarak parlamente rejime dönüşü gerekli kılar. Dönüş süreci, ulusal siyasal ve anayasal kazanımların farkındalığı ölçüsünde işletilebilir. Bunun için, öğretti tartışması genişletilmelidir; ülke-toplum-devlet sıralaması ve ilişkileri üzerine 21. yüzyıl eğilimleri ışığında kuramsal öneriler geliştirilmelidir. Siyasal ve anayasal rejim ve sistem hedefi, öğretti tartışmaları ile pekiştirilmelidir.

b) Çatışma değil, uzlaşma belgesi olarak Anayasa

Kişi+parti+devlet birleşmesi, günlük politik kaygıları aşan güçlü ittifakların kurulabilmesi ölçüsünde aşılarak, parlamente rejim ve erkler ayrılığına dayanan demokratik bir anayasal düzen kurulabilir.

Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ve anayasal durum ve sorunları üzerine doğru ve gerçek bilgi için, bilgi kirliliğine karşı sürekli mücadele verilmelidir.

Tutarlı yol haritası: TBMM’de temsil edilen partilerin elden geldiğince geniş işbirliği ile seçimlere ve siyasal partilere ilişkin yasa önerileri de hazırlamaları, demokratik anayasa ereğini meşrulaştırması ölçüsünde savunulmalıdır. Bunun için, bir “OHAL Anayasası” ve “Anayasal OHAL” varlığı hiçbir zaman unutulmamalıdır. Zira 15 Temmuz darbe girişimini fırsata çevirerek yapılan değişiklik, “OHAL Anayasası”; bunun getirdiği tek kişi yönetimi (monokrasi) ise, “Anayasal OHAL”dir.

c) Anayasal yurtseverlik neden gerekli?

İnsan hak ve özgürlükleri, haysiyet ve eşitlik, demokrasi, cumhuriyet ve hukuk devleti, anayasal yurtseverliğin temel kavramlarıdır. Elden geldiğince Anayasa'nın bunlar vb. kucaklayıcı kavramlarını öne çıkarmamız ve sahiplenmemiz ölçüsünde, Anayasa, toplumsal uzlaşma ve barış belgesi olabilir. Kuşkusuz bu kavramlar, siyasal ve anayasal birikim farkındalığı ile kazanımların sahiplenilmesi ölçüsünde mümkündür. Konumuz açısından bunun ilk koşulu, darbeler ile eşit ve adil bir biçimde yüzleşmektir. Darbeleri birlikte lanetleyelim; birikim ve kazanımları da ortaklaşa sahiplenelim. **Ölüm cezasına** karşı olduğumuza göre, **sivil ölümlere** de geçit vermeyelim; *"asmayalım da besleyelim mi?"* sözünü lanetleyelim, ama, *"ağaç kabuğu yesinler"* sözünü de alkışlamayalım.

V. KANUN TEKLİFİNE İLİŞKİN DEĞİŞİKLİK ÖNERİLERİMİZ

"Hak, hukuk, adalet" kavramlarının her konuda ve gerçek anlamda hayat bulması için çalışan Cumhuriyet Halk Partisi, bilindiği üzere, bu Kanun Teklifi'ne destek vermiştir.

- Cumhuriyet tarihinde bir ilk olan Adalet Yürüyüşü'nün de 3. yıl dönümündeyiz. Bu yürüyüşte binlerce yurttaşımız, "adalet" talebini dile getirdi. Bu ülkede haksız yere hapislerde çürüyenler için, kalemini satmayan gazeteciler için yürüdük. En önemlisi, hiçbir kişisel beklenti içinde olmadan tüm yurttaşlarımızın adalet talebi için yürüdük. Ne yazık ki, o günkü "adalet" çağrımızın, "hak, hukuk" çağrımızın öneminin, bugün de artarak sürdüğünü görüyoruz.

- Geçtiğimiz günlerde, Enis Berberoğlu ve iki milletvekilinin, milletvekilliği düşürüldü. Adalet Yürüyüşü'nün fitilini ateşleyen olay da Enis Berberoğlu'nun yasal düzenlemelere aykırı olarak tutuklanmasıydı. Enis Berberoğlu'nun milletvekilliği Anayasa Mahkemesi'ne yapmış olduğu başvurunun sonucu beklenmeden Anayasa dışı bir yöntemle düşürüldü.

Bilindiği üzere yeniden seçilmesi vesilesiyle, Anayasa'ya göre, öncelikle dokunulmazlığının kaldırılmasının yeniden oylanması gerekiyordu. Anayasa'ya aykırı olarak, dokunulmazlığının kaldırılması oylanmadan Anayasa dışı bir uygulamaya gidildi. Yıllar önce darbecilerin yaptıklarının sonuçlarını bugün ortadan kaldırmaya çalışırken; ne yazık ki, TBMM halkın iradesine yapılan darbelere araçlaştırıldığını da hatırlatmak da yara var.

- Darbeleri kayıt şartsız reddetmekle birlikte yasal düzenlemeyi de desteklediğimizi belirttik. Fakat geçmişin hukuksuzluklarını ayırım yapmadan ele alma gereğini vurgularken, bugünü de sormadan ve sorgulamadan edemiyoruz: Demokrasi ve insan hakları açısından, günümüzde ne durumdayız? Temel hak ve özgürlükler yönünden Türkiye'de bugünkü tablo nedir? Ya adil yargılanma hakkı?

- Güncel verilere göre, 79 gazeteci ve medya çalışanı cezaevinde. Tutuklu gazetecilerle ilgili yapılan sıralamalarda, adeta Dünya Lideri! olabilmek için Çin ile kapışıyoruz. Son bir yılda 103 gazeteci, 108 kez gözaltına alındı. Gazetecilerin sanık veya davalı olduğu en az 166 yargılama yapıldı. RTÜK, son bir yılda, medyaya toplamda 1 milyon 33 bin TL idari para cezası kesti.

- "2020 Hukukun Üstünlüğü Endeksi"nde, 128 ülke arasında, "iktidar gücünün hukuka bağlılığı" alanında 124., temel haklara saygı yönünden ise Türkiye 123. sırada. "Geçebildiğimiz"! ülkeler, Kamboçya, Mısır, Nikaragua ve Venezuela. Dünya ekonomileri arasında ilk 10'a gireceğiz vaadinden sürekli bahsedilirken hukuktaki durumumuz, son ona bile

girebilmiş değil. Hukukun üstünlüğü ve hukuk güvenliği tam anlamıyla tesis edilmeden ekonomide toparlanamayacağı açıktır.

- Çok önemli bir başka endeks verisi şudur: 2004 yılından beri yayımlanan "Dönüşüm Endeksi" araştırmasının son tespitlerine göre, Türkiye ilk kez "ılımlı otokrasi" ve "de facto diktatörlük" olarak tanımlandı. Tüm bu veriler, demokraside, temel hak ve özgürlüklerde ve hukuk devleti yönünden geriye gidişi göstermektedir.

Bu ön saptamalar ışığında, Komisyon görüşmelerinde verdiğimiz değişiklik önerilerde talep ettiğimiz ve Genel Kurul görüşmeleri sırasında sunacağımız değişiklik önerilerine ilişkin özet bilgiler şöyle sıralanabilir:

1. Teklif'in Kapsamı Dar, İçeriği Genişletilmelidir

- CHP olarak "darbelerin olumsuz etkilerine" ve "demokrasimizde yarattığı tahribata" yönelik sadece son on yılda bile çeşitli hususlarda pek çok Kanun Teklifi sunduk.

- Kanun Teklifi'nin kapsamı genişletilmesi yönündeki çağrımız ve komisyonda sunduğumuz öneriler, kabul görmesi daha doğru bir adım olurdu. Böylece, ülkemizdeki tüm darbe mağdurlarının mağduriyetlerini gidermeye yönelik bir çabanın içinde olurduk.

Örneğin, 12 Mart sonrası idam edilen üç yurtsever genç Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan konusunda toplum vicdanını derinden sarsmıştır. 12 Eylül 1980 döneminde, binlerce insanın haksız yere gözaltına alındığını ve işkence gördüğünü herkes çok iyi bilmektedir.

12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 arasındaki yargılamalar eliyle, 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı; 517 şüpheliye idam cezası verildi, 50 kişi idam edildi. Gözaltı süresi 90 güne kadar çıkarıldı; yargısız infazlar ve işkence iddiaları yoğunlaştı. Üç yıldan az olan hapis cezalarına karşı ise, yargı yolu kapatıldı. Vatandaşlığın kaybettirilmesi yolu açıldı.

- Bu bağlamda, "Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan" başta olmak üzere siyasi idamların, siyasi mağduriyetlerin tamamının hükümsüz kılınacağı bir çaba içerisinde olmalıyız.

- Her askeri müdahale, siyasi yargılamalar yaparak aldığı kararlarla temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesine sebep olmuştur. Bu askeri müdahalelerden sadece birine dair "iade-i itibar" ve "tazminat yolu" açılması, yeterli olmayacaktır.

2. 12 Eylül Düzenlemeleri ve OHAL KHK'leri Anayasamızdan ve Mevzuatımızdan Bir An Evvel Silinmelidir.

Anayasamız başta olmak üzere tüm hukuk sistemimizi, her türlü darbe hukukundan arındırmamız gerekiyor. Darbeye karşı olduğunu beyan edenlerin ve demokrasiyi savunanların ilk olarak yapması gereken budur. Hedef, yeni bir Anayasa ve darbe hukukundan arındırılmış mevzuat, demokratik sistem olmalıdır.

15 Temmuz Anayasası olarak tanımladığımız 6771 sayılı yasa ile gerçekleşen Anayasa değişikliği ve OHAL KHK'leri ile hukuk sistemimiz ciddi şekilde tahrip edilmiştir. Hukuk sistemimizden 12 Eylül düzenlemeleri ile birlikte 15 Temmuz ürünü düzenlemeler de değişmeli ve hukukumuz olağanlaşmalıdır.

3. Teklifin Komisyon Görüşmelerinde Sunduğumuz Önergeler

Askeri darbeler ve ortaya çıkan mağduriyetlerin giderilmesi noktasında yapıcı bir muhalefet örneği ile teklifi desteklemekle birlikte öncelikli olarak ölüm cezalarının uygulandığı darbelerin tümünü kapsamı çağrısı ve önerisinde bulunduk. Bu bağlamda verdiğimiz önerilerle kanun

teklifinin 27 Mayıs'ın yanı sıra 12 Mart ve 12 Eylül sonrası Askeri Sıkıyönetim Mahkemelerince yapılan yargılamalar ve neticelerinde gerçekleşen idam cezalarının ortadan kaldırılmasını teklif ettik. Önergelerimizi özetleyecek olursak;

• İlk olarak yeni madde ihdası önererek sıkıyönetim mahkemelerinin verdiği idam kararlarının ortadan kaldırılması istenmiştir. Bu sayede 12 Mart ve 12 Eylül sonrası gerçekleşen, toplum vicdanında da yara açmış ölüm cezalarına ilişkin bütünsel bir yaklaşımın da sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca darbelerden doğan mağduriyetlerin giderilmesine yönelik ayrımcı yaklaşım bir nebze olsun giderilmek istenmiştir.

• Devamında geçici maddeye ilişkin mağdur ailelerin dava açabilmeleri ve adli sicil kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin maddeye, 12 Mart ve 12 Eylül'ü dâhil edecek bir değişiklik önerilmiştir.

• En nihayetinde kanunun adının verilen diğer önergeler de dikkate alınarak “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Dönemlerinde Yapılan Yargılamaların Hükümsüz Kılınması ve Yol Açılan Mağduriyetlerin Giderilmesine Dair Kanun Teklifi” olması önerilmiştir.

İbrahim Özden Kaboğlu

İstanbul

Murat Emir

Ankara

Bülent Tezcan

Aydın

Ali Mahir Başarır

Mersin

Aysu Bankoğlu

Bartın

Abdurrahman Tutdere

Adıyaman

MUHALEFET ŞERHİ

2/2952 esas sayılı, 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı hŐkŐmlerinin Kaldırılması ve Bazı HŐkŐmlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun Bazı Maddelerinin YŐrŐrlŐkten Kaldırılması ve Neden Olunan Mağduriyetlerin Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifi hakkında muhalefet Şerhimiz ektedir.

Giriş

Tarih, her dönemin muktedirleri tarafından yazılmak ve yeniden üretilmek istenir. Her siyasi iktidar kendi ideolojik hegemonyasını bu şekilde toplumun tamamına yaymayı amaçlar ve bu yolla kendi iktidarını süreklilik içinde tutmaya özen gösterir. Belli bir iktidar döneminde üretilen mitler, efsaneler, iktidar değişiminde yerle bir edilir ve geçmiş efsanelerin adını söylemek bilevatan hainliğiyle özdeş kılınır. Tıpkı darbecilerin darbeyi başardıklarında vatani kurtaranlar olarak kabul görmesi, başaramadıklarında ise vatan haini olarak görülmeleri gibi. Darbe başarılı olunca muktedir olanlar, başaramadıkları zaman ise ölüm cezası ya da müebbet hapisle yargılanan demokrasi düşmanı figürlere dönüşürler. Bir dönem lanetlenen figürler, devran döndüğünde kutsal hale getirilebilir ya da bugün neredeyse kutsal kabul edilenler, modern mitler haline getirilenler ileride kimsenin ağzına almak bile istemediği nefret objelerine dönüşebilirler.

Michel Foucault, iktidarın söylemsel olarak nasıl “gerçeklik yaratma” derdine düştüğünü analiz ederek ve bilginin, iktidarın elinde güç devşirilen bir alana dönüştüğünü, bu yolla hakikat siyasetinin nasıl darbelendiğini anlatır. Bu bağlamda tarih, olan biten şeylerin tarihi olarak değil, iktidarların siyasi rıza üretme mekanizması olarak işlev görür. Şeylerin tarihi göreceli olarak ele alındığında ise somut ve objektif niteliğini çoktan yitirir. Dolayısıyla meseleler iktidarların siyasi ve ideolojik çıkarlarıyla ele alınamaz. Tarihi, avcılarının yazdığı söylemi buradan gelir. Oysa tarih esasen acımasızca avlananların gözünden bakıldığında anlam kazanır.

Kavramlara ilişkin üretilen anlamlar da iktidarın süzgecinden geçirilerek dolaşıma sokulur. Tarihsel süreç içinde toplumsal mücadelelerle ortaya çıkan değerler, siyasi iktidarların dönemsel olarak sahiplendiği kavramlara dönüşür. Örneğin, "*demokrasi*", "*özgürlük*" gibi kavramlar aynı şekilde siyasi iktidarı elinde bulunduran güçlerce ideolojik çıkarlara kurban edilerek yeniden üretilir ve dolaşıma sokulur. Uzun yıllar içinde büyük mücadeleler sonucu ortaya çıkan toplumsal kavramlar, siyasi iktidarların meşruiyetlerini sürdürmeleri için kullanılan basit aparatlara dönüştürülür. Böyle olunca demokrasi düşmanı diktatörler demokrasi kahramanı gibi gösterilir, demokratik siyasete darbe üstüne darbe yapanlar, darbe mağduru gibi lanse edilir.

Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarında inşa edilen 'Türk Tarih Tezi'nde de bu realiteyle karşılaşırız. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte yazılan resmi tarih, aktörlerin belli bir bakış açısıyla ele alınarak ders kitapları ve yayımlar üzerinden topluma sunulur ve propagandası yapılır. Burada yapılan, olan bitenin objektif sunumu değil, hakimideolojiye uygun tarih yazımından ve yapımından ibarettir. Tarihin bu şekilde iktidarlar üzerinden yazılması halkların gerçek tarihinin görmezden gelinmesine yol açar. Ortaya çıkan şey hakikatın yazımı değil, ideolojik tarih yapımı olarak karşımıza çıkar.

İki Tarz-ı Darbe

Darbeler literatürüne göre bugüne kadar iki tarz darbe deneyimlenmiştir. İlk tarz darbeler askerlerin yönetime doğrudan ve şiddet yolu ile el koyması şeklinde gerçekleşirken; ikinci tarz darbeler ise erki elinde bulunduran siyasi-sivil güçlerin çeşitli stratejilerle yavaş yavaş yönetim sistemini, demokratik yaşamı, kuralları dönüştürmesi ile gerçekleşir.

Darbeler tarihi, modern devletin oluşum sürecinde ihdas edilen düzenli ordular ve ordu hiyerarşileri ile birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Demokrasinin temsil üzerinden biçimlendiği ve devletin özerk bir aygıt olarak siyasal alan içerisinde yer aldığı modern devletlerde, zor aygıtını elinde tutan ordu bürokrasisi demokrasi ile arasındaki mesafeye ve ülkenin demokratik işleyişinin gücüne bağlı olarak siyasal alanın düzenine ve işleyişine müdahalede bulunmuştur.

İlk tarz daha çok bilinen ve sayıca daha fazla deneyimlenen askeri darbelerdir. Bu tarz darbeler, askeri müdahale ile siyasal alanın yeniden düzenlenmesini içerir. Yapılan araştırmalara göre 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada 475 askeri darbe girişimi gerçekleştirilmiş ve 236 tanesi "amacına" ulaşırken, 239'u ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sırasında gerçekleşen darbelerin 4'te 3'ü askeri darbelerdir. Türkiye, Arjantin, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Gana, Yunanistan, Guatemala ve Uruguay'da demokrasiler hep askeri müdahaleler yoluyla sona ermiştir. Daha yakın tarihte ise 2013 yılında Mısır'da Mohammed Mursi, 2014 yılında ise Tayland Başbakanı Y. Shinawatra askeri darbelerle devrılmıştir.

Dünya darbe haritasına bakıldığında, "gelişmiş demokrasiler" hariç, Güney Amerika ve Doğu Akdeniz başta olmak üzere yaygın bir darbe deneyiminin tüm dünyada yaşandığını ifade edebiliriz. Darbeler hem demokratik hem de otoriter yönetimlerde gerçekleşmekte iken, özellikle demokrasi ile yönetilen ülkelerde eksik demokrasi ve bundan kaynaklanan iktisadi-sosyal-siyasal sorunlar darbelerin temel gerekçesi olarak öne çıkmaktadır.

Oysaki, demokrasiden kaynaklı sorunların tek çözüm yolu daha fazla demokrasidir.

Türkiye'de darbeler ve siyaset

Türkiye siyasi tarihinde darbelerin tamamına yakını birinci tarz darbe olan askeri darbeler kategorisine girmektedir. Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 yıllarında çeşitli yöntemler ve araçlarla sonuca ulaşan darbeler gerçekleştirilmiştir. Darbe olmayan fakat darbe ile aynı amacı taşıyarak siyasal düzenin yeniden organize edilmesini öngören 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 muhtıra girişimleri de söz konudur. 15 Temmuz 2016 tarihinde bir darbe girişimi gerçekleştirilmişse de başarısız olmuştur

Bugüne kadar askeri ve/veya sivil vesayet odakları tarafından halk iradesine yapılan müdahaleler, devletin çeşitli zor aygıtları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araçlar kimi zaman kurulan mahkemeler, kimi zaman askeri güçler, kimi zaman ise yürütme erkinin aşırı yetkilendirilmesi neticesinde çoğu zaman bütün bunların toplamı aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Türkiye siyasi tarihinde askeri darbelerin ilki 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Okunan darbe bildirisinde "bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran..." şeklinde gerekçeler üreterek demokratik yaşam sonlandırılmıştır.

27 Mayıs darbesi ile halk iradesine müdahale edilmiş, demokrasi kesintiye uğratılmış ve hukuk askıya alınmıştır. Darbecilerin siyasal alanı yeniden düzenleme isteği neticesinde Anayasa yeniden yapılmışsa da, 1924 Anayasası'nın 1921 Anayasası'nda öngörülen özerklik ve özerk bölge halklarının iradesini hiçe sayan tutumu devam ettirilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren darbeciler, sadece anayasal düzeni sonlandırmamış, halkın oyları ile seçilen, meşru yöneticileri de yargılamıştır. Bu yargılamalar

neticesinde Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, ne yazık ki idam edilmişlerdir. Bu idamlar Türkiye demokrasi tarihine bir kara leke olarak sürülmüştür.

Halkların Demokratik Partisi olarak darbelerin ve darbecilerin her daim tam karşısında yer aldık. Darbelere ve darbecilere karşı mücadelemiz, politik mücadele tarihimizin vesikalarından biridir. Bu kapsamda, bir kez daha, Milli Birlik Komitesi'nin 38 üyesi başta olmak üzere, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenleri ve Adnan Menderes ile arkadaşlarının idamına giden yolun taşlarını döşeyenleri, bu kararı verenleri demokrasi ve özgürlükler adına kınıyoruz.

Darbelerle yüzleşme

Halkların Demokratik Partisi'nin darbeler ve darbecilere karşı net ve kat'i tutumu ilkeseldir. Etik-politik bir duruş, demokratik yaşamı kurmaya dönük bir mücadeledir. Bu kapsamda darbenin askeri ve/veya sivil vesayet güçleri tarafından gerçekleştirildiği her türüne karşı çıkmanın sadece kınamakla değil, aynı zamanda darbelerle yüzleşerek demokratik bir geleceği inşa etmenin etik-politik duruşumuzun vazgeçilmez bir parçası olduğunun da bilincindeyiz.

Gerek halk iradesine müdahale anlamına gelen darbelerin siyasi pragmatizme uygun olan sadece bir kısmına eğilmek; gerekse de uzak ya da yakın tarihte yaşanan darbeleri siyasal iktidarını meşrulaştırmaya yönelik bir geçmiş inşasına çevirmek, demokrasi ve özgürlük dolu bir geleceği inşa etmenin önündeki en temel engellerdendir. Bu bağlamıyla, çeşitli iktidar araçları ile halk iradesini hedef alan tüm darbelerle yüzleşmek gerekmektedir. Ne yazık ki, Türkiye siyasi tarihine bakarken “darbelerden darbe beğenmek” sadece ve sadece darbe mekanizmasının canlı kalmasına sebep olacaktır.

Darbelerle yüzleşmek için darbeler arasında “seçici” davranmamak, sadece 27 Mayıs darbesinin değil, darbelerin tüm izlerini hem siyasi hayattan hem de hukuk mevzuatından tümüyle silmek gerekmektedir. Nitekim bu kanun teklifinin genel gerekçesinin de belirttiği gibi, 27 Mayıs askeri darbesi nasıl hukuk sisteminde yaralara neden olmuşsa, daha sonra gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve onun ürünü olan 1982 Anayasası da hukuk sisteminde onarılmaz yaralara neden olmuştur. 1982 darbe anayasasının üzerine inşa edilen bugünkü sistem de söz konusu yaraları derinleştirmekten başka bir işleve sahip olamamıştır.

Bugün Türkiye'nin demokratik ve özgür geleceğine dair bir istek varsa, yapılması gereken şey Demokratik Anayasa'dır. Böyle bir anayasanın öncelikli amacı, Türkiye'nin ilk sivil anayasası olan 1921 Anayasası'ndaki gibi halkları ve toplumu esas alan, uzmanların ifade ettiği gibi “ilk radikal demokratik an” olan bu anayasadan esinlenerek bir toplum-devlet düzeni var etmektir. Darbe ve darbecilerle yüzleşmenin en esaslı ve güçlü adımı kuşkusuz ki Demokratik Anayasa olacaktır.

Türkiye siyasi tarihi devlet-toplum gerilimi arasında geçmiş, iktidarlar çoğu zaman “devletleşerek” yargıyı denetimine almış ve toplum-halk iradesini kesintiye uğratmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyarbakır, İzmir, İstanbul başta olmak üzere birçok kentte kurulan İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla halk iradesine müdahale edilmiş, demokratik yaşam henüz kurulmadan önü kesilmiştir. Yargıyı halk iradesine müdahale aracı etme geleneği; 49'lar davası, 27 Mayıs Darbesi sonrası kurulan Yüksek Adalet Divanı, 12 Eylül darbesi

sonrası kurulan Sıkıyönetim Mahkemeleri, 90'lardaki Devlet Güvenlik Mahkemeleri, 2000'li yıllarda kurulan Özel Yetkili Mahkemeler, 20 Temmuz darbesi sonrası kurulan OHAL Komisyonu ile devam ettirilmiştir. Yani politik olaylar ve özneleri konu edinen tüm yargısal süreçler, halk iradesine müdahale, yani darbenin aracı olarak devam edegelmiştir.

Nitekim 27 Mayıs darbesinin neden olduğu mağduriyetleri gidermeyi amaçlayan kanun teklifinin genel gerekçesi de yargının halk iradesine müdahale aracı olarak kullanıldığını bir tek olayda da olsa itiraf etmiş, Yüksek Adalet Divanı'nın "şeklen yargı kararı ama esasen gücün siyasi arzularına" uygun kararlar verdiğini belirtmiştir. Nihayetinde, halk iradesine müdahale anlamına gelen darbelerin yargı eliyle yürütüldüğü Türkiye'deki örnekleri ile yüzleşmeksizin gerçek anlamda "darbelerle yüzleşme" söz konusu olmayacaktır.

Darbe, sadece askeri araçların kullanılarak halk iradesinin hiçe sayılması ve yönetime el konması değildir. Darbe, bir siyasi iktidar anlayışıdır. Darbelerin araçları bazen tank-top, bazen mahkeme kararı, bazen de yürütme erki tarafından çıkarılan bir kararname ya da OHAL ilanı şeklinde gerçekleşebilmektedir.

Nitekim dünyadaki darbe tartışmaları literatürü son yıllarda askeri darbeler kadar söz konusu sivil vesayet odaklarının gerçekleştirdikleri darbelerle de ilgilenmeye başlamış ve geniş bir yazın ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, darbenin araçları ile tanımlanması yerine halk iradesi ile ilişkisi merkeze alınmıştır. Halk iradesini hiçe sayan her türlü müdahale darbe başlığı altında incelenmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 1994 yılında Demokrasi Partisi (DEP) milletvekilleri Leyla Zana, Hatip Dicle, Mahmut Alınak, Selim Sadak, Sırrı Sakık, Orhan Doğan, Zübeyir Aydar ve Ahmet Türk'ün milletvekilliklerinin düşürülmesi, halk iradesine müdahalenin yakın tarihteki örneğidir. Yine 4 Kasım 2016 tarihinde 6 milyon oy alan HDP'nin Eş Genel Başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş ile HDP milletvekillerinin gözaltına alınarak tutuklanması, doğrudan halk iradesine müdahale anlamında darbedir. Bu darbe pratiği bugün de devam ettirilmiştir, 4 Haziran 2020'de Hakkari milletvekilimiz Leyla Güven, Diyarbakır milletvekilimiz Musa Farisoğulları ve CHP İstanbul milletvekili Enis Berberoğlu'nun vekillikleri hukuksuz bir kararla düşürülmüştür. İşbu kanun teklifinin genel gerekçesinin "yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı"na aykırı hareket olarak ifade ettiği tarihsel gerçeklik 1994'te, 2016'da ve bugün farklı yöntemlerle kendini tekrarlamıştır.

Açıktır ki, darbecilerin müdahale ettiği halk iradesinin niceliksel önemi değil, darbe anlayışının niteliği önemlidir. Bu kapsamda, esas olan iktidar anlayışının içerisine yerleşmiş olan ve demokrasi nefreti ile işlerlik kazanan anlayış olarak darbe mekaniği ile yüzleşmek ve bununla mücadele etmektir.

Darbelerin ortak dili

Bütün darbeler ortak gerekçelere dayanarak yapılır: "Devlet otoritesini tesis etmek, bölücü, yıkıcı, irticai, terörist faaliyetleri engellemek..." Bu gerekçeler üzerinden devletin elindeki zor aygıtları kullanılarak halk iradesine el konulur. Her darbe kendi "hukukunu" işler. Bu hukuk "Anayasa'nın askıya alınmasının, Meclis'in lağvedilmesinin, siyasi partilerin kapatılmasının, siyasetçilerin zindana tıklılmasının, başbakan ve bakanların idam edilmesinin" zeminini hazırlar. Yargı ya da hukukun devrede olması darbe yapıldığı gerçeğini ortadan kaldırmaz, aksine darbe hukukunun işlediğini gösterir.

27 Mayıs sabahı, Kurmay Albay Alpaslan Türkeş tarafından okunan bildiriye "Sevgili Vatandaşlar, bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran... ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremi, hiç kimsede hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selameti için zarurî görülmektedir..." denilmektedir.

12 Eylül darbesi sırasında yayınlanan bildiriye ise; "Demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak" darbe nedenlerinden biri olarak sayılmaktadır.

İçinden geçtiğimiz tarihsel dönem ise AKP tarafından otoriterleşme eğilimlerinin güçlendiği, muhalifler üzerindeki baskıların çoğaldığı bir dönem olarak anılacaktır. Ancak bu dönemin önemli ayırt edici özelliklerinden biri de seçme ve seçilme hakkının halkın elinden alınması ve temsilcilerinin cezaevine konulmasıdır.

Bugün 27 Mayıs'ta halkın oylarıyla gelen meşru bir iktidarın ordu tarafından görevden alınarak temsilcilerinin idam edilmesiyle sonuçlanan bir süreci ilgilendiren bir yasa teklifini görüşürken, aynı zamanda demokratik işleyiş ve kurallarda en önemli ilkenin eşitlik olduğunu söylemek gerekir. Bir kişiye, bir gruba, bir siyasi partiye göre değişen demokrasi anlayışı dünyanın hiçbir yerinde kabul görmeyecek, olsa olsa tıpkı darbelerin arkasına sığındığı demokrasi kavramı gibi siyasal iktidarların aparatı haline gelecektir.

Olağanüstü hukuk

Darbe anlayışının öteki sureti, siyasal ve sosyal alanın, aşırı yetkiler ele alınmak yoluyla yeniden düzenlenmeye çalışılmasıdır. Çok sayıda tarihsel örneği olmakla birlikte tipik örneği 20 Temmuz 2016 yılında ilan edilen OHAL'dir. Türkiye halkları 15 Temmuz 2016 tarihinde bir vesayet odağı tarafından gerçekleştirilmek istenen askeri darbe girişimi ile karşılaşmış, demokratik yaşam askeri darbe tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. 15 Temmuz gecesinden başlamak üzere tüm Türkiye halkları ve siyasi aktörler askeri darbeye karşı net bir karşı tutum sergilemiş iken, iktidar "Allah'ın lütfü" diyerek 20 Temmuz'da OHAL ilan etmiştir.

Anayasal açıdan OHAL sadece darbe gerekçesi ile sınırlandırılırken, iktidar OHAL'i kullanarak siyasal alanı yeniden düzenleyecek kararname yayınlamış ve hatta yönetim sistemini değiştirecek referandumu ve seçimi OHAL şartları altında gerçekleştirmiştir. İktidar yönetim sistemini değiştirmiş, rejimi demokrasiden daha fazla uzaklaştırmış, halk iradesine müdahale etmenin araçlarını ele geçirerek belediyelere kayyım atamıştır. Böylece milyonlarca yurttaşın iradesine müdahalede bulunmuş ve demokrasiyi prosedürel olmaktan dahi çıkarmak istemiştir. Bu süreçte karşı yürütmenin frenlenmesi, halk iradesinin tecellisi olan parlamentonun erkler arasındaki itibarının tesis edilmesi, yerel demokrasinin güçlendirilmesi darbe anlayışına karşı geliştirilecek en iyi çözümdür.

Halkların Demokratik Partisi'nin belediyelerine atanan kayyımlar ve seçilmişlerinin cezaevlerine konulması bu dönemde de "bağımsız yargı" ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak darbe dönemlerinden çok iyi bildiğimiz gibi, tarih boyunca yargı her zaman iktidarın aparatı gibi çalışmış, hem gerekli yasal düzenleme ve güvencelerin olmaması hem de köklü bir demokrasi geleneğinin eksikliği, yargı bağımsızlığının muhalefet aleyhine işlemesine sebep olmuştur.

Ortak bir gelecek için iktidarların değil halkların tarihi!

Türkiye siyasetinin ortak ve demokratik geleceği kuramamasının en büyük nedenlerinden biri, iktidarların siyasi tarihe karşı etik-politik yaklaşım sergilemek yerine siyasi pragmatizmi esas alan ve egemen olma arayışından vazgeçmeyen yapısında aranmalıdır. İktidar değişimlerine paralel olarak, önem verilen tarihi kişilikler de değişmekte; siyaset bir etik ve iyi olanı icra etme sanatı olarak değerlendirilmemekte, iktidarın kendi gücünü tahkim etme isteğinin yansıması olarak dost-düşman ikiliğine indirgenmektedir.

Ortak tarih yapamayan topluluklar, ortak siyasi kimlik yaratamaz; ortak yaşam tahayyülü ve potansiyeli oluşturamaz; ortak geleceği demokratik şekilde inşa edemez. Meşruluk yerine gücün, rıza yerine zorun geçer akçe edilmek istendiği bir topluluk ortak gelecekte buluşamaz. Ortak tarih yapmanın iktidarcı alternatifi, egemenin tarihini yapmaktır. Bu tarih, "kâğıttan kaplanların" tarihidir. Ve şüphe yok ki, bir gün bozulmaya mahkumdur.

Egemenlerin tarihi yerine demokratik gelecek için halkların tarihini yapmak işbu kanunda yer alan şekilde "sicil affı"nı gerçekleştirmekle değil, Millî Birlik Komitesi'ni kınayan bir siyaset kararı ile mümkündür. Halkların ve ezilenlerin gerçek tarihini yapmak ve geleceğini inşa etmek, Türkiye'deki tüm darbecilerin isimlerini kamusal alanlardan silmekle mümkündür. Fakat 18 yıldır iktidarda olan AKP'nin darbelerle yüzleşme, ortak tarihte buluşma ve demokratik geleceği inşa etme niyetinin olmadığı açıktır. İktidarını meşrulaştırma arayışının bir parçası olarak tarihe dönmek, AKP'nin halkların geleceğine karşı ortaya koyduğu negatif pratiklerden biridir.

Halkların Demokratik Partisi, etik-politik açıdan muktedirin ya da muktedirlik arzusunda olanların tarihinin değil, halkların ve ezilenlerin tarihinin temsilcisidir. Tarihi yapanların ezilenler olduğunun bilincindedir. HDP "dalından koparılan ham meyvelerin", "zindanlarda tutulan siyasetçilerin", "darağacına başı dik gidenlerin", "halkına borçlu olanların" sözcüsüdür.

HDP, siyasetçilerin tümüne yapılan zulümlere karşı olduğu gibi, Adnan Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesine de karşıdır. Demokrasiyi kesintiye uğratan ister "apoletli" isterse "kravatlı" her türlü darbenin karşısındadır. Zindanlarda veya darağaçlarında demokratik yaşamın sonlandırılmasına karşı bir mücadele tarihinin temsilcisidir. "Tek yol iktidar" diyenlere karşı, "darbeye karşı tek yol daha fazla demokrasi" demek için bir araya gelenlerin partisidir.

HDP, hem darbeci askerler ve sivil yandaşlarının hem de usulde değişen ama esasta darbecilikte bir adım geride durmayanların karşısında; demokratik geleceği, toplumsal barışı ve adil, özgürlükçü yaşamı savunanların partisidir. Bu yönüyle HDP, Türkiye halklarını tek kimlik ve öteki kimlik arasına sıkıştırmaya çalışan hegemonik anlayışlara karşı tarihi yapan halkların, tarihi yazan özneler olmasını savunanların yoludur.

Türkiye siyasi tarihi, askeri darbelerle iç içe geçmiş bir yapı arz etmektedir. Askeri darbeler demokrasi, özgürlükler ve insan haklarına karşı yapılarak, siyasilerin toplumdan aldığı temsil yetkisini sekteye uğratmıştır. Geçmişe yönelik yüzleşme ile zararların tazmin edilmesi mantığından hareketle, 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında yapılan askeri darbeler sonucunda yaşamını yitiren, yaralanan, ruh ve bedensel sağlıklarında ciddi sorunlar yaşayan, kamu memuru iken görevinden ihraç edilen, daha farklı şekillerde mağdur edilen yurttaşlarımız ve toplumsal kesimlerden özür dilenerek, bu kişi ve kesimlerin yaşadığı olumsuzluklar da onarılmalıdır.

Buna göre;

(1) Türkiye Cumhuriyeti Devleti; 18 Eylül 1920 tarihinde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan, idam edilen, cezalandırılanların yakınları ile 1960, 1971, 1980, 1997 yıllarında yapılan askeri darbeler ile 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL sırasında çıkarılan KHK'ler ile yürütülen iş ve işlemlerden mağdur olan tüm yurttaşlar ve toplumsal kesimlerden, maddi ve manevi anlamda zarar görmüş herkesten aileleri de dâhil olmak üzere özür dilemeli ve söz konusu darbe yöntemlerinin demokrasi, insan hakları ve özgürlüklere yönelik bir suç, adalete ve hukuka karşı müdahale olduğunu kabul etmelidir.

(2) İstiklal Mahkemeleri tarafından yürütülen işler ile 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 tarihlerinde gerçekleşen askeri darbeler ve 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL sırasında çıkarılan KHK'ler ile yürütülen iş ve işlemler sonucunda, görevinden alınan kamu memurları; bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kurumlarına müracaat ettikleri takdirde, başvuru tarihinden itibaren en geç 60 gün içerisinde durumlarına göre, söz konusu görev ve işe alınır veya eski görevlerine veya eşdeğer bir göreve ve işlerine iade edilirler. Bu suretle, göreve ve işe alınanlara, göreve ve işe iade edilenlere, öngörülen niteliklere haiz iken bu nitelikleri kaybetmiş olduklarını belgeleyenlere geçmişe yönelik olarak aylık ve diğer özlük hakları verilmeli ve açıkta geçen süreleri değerlendirilerek, uğradıkları maddi zararlar tazmin edilmelidir.

(3) Darbeler ve darbe yöntemleri sonucunda hukuken kanıtlanmış, yeterli verilerle desteklenmiş, İstiklal Mahkemeleri işlemleri ile darbe rejiminin kararları ve uygulamaları ile idam cezasına çarptırılmış, yaşamını veya beden bütünlüklerini, akıl ve vücut sağlıklarını yitirmiş olanlara; yaşamını yitirenlerin haleflerine; işkence görenlere; dini ve etnik kimliğinden ötürü her türlü haksızlığa uğramış kişilere, özür kapsamında manevi tazminat adı altında ödeme yapılmalıdır. Ayrıca bu bağlamda, maddi kayba uğramış kişilerin de kayıplarını belgelemesi halinde uğradıkları maddi zararlar tazmin edilmelidir. Maddi ve/veya manevi zarar gören kişiler, kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl içinde ilgili kurumlara idari başvuru yoluyla zararının ödenmesini talepte bulunma hakkına sahip olmalı ve bu talebin yerinde getirilmemesi halinde idari dava yolu açık olmalıdır.

(4) Antidemokratik yöntemlerle sivil yönetimleri devirmek amacıyla yönelik askeri darbe ve darbe girişiminde bulunanların isimleri; kamu kurum ve kuruluşları ile kamusal niteliği haiz meydan, cadde, park, sokak, tesis ve bunun gibi kamuya ait alanlarda kullanılmaması için gerekli çalışmalar yürütülerek askeri darbeleri çağrıştıran mevcut isimlerin değiştirilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'de yaşayan halklar; bir okulda, bir meydana, bir parkta askeri darbeler ile özdeşleşen isimler ile karşılaştığında, yaşadıkları acı ve yıkımı bir kez daha hatırlamakta ve yaşanan toplumsal travmaların etkisi devam etmektedir. Bu nedenle kamu kurum ve

kuruluşları ile kamusal niteliği haiz yerlerde kullanılan ve askeri darbeler ile özdeşleşen yer adlarının değiştirilmesi toplumsal barışın ve geçmişle yüzleşmenin sağlanması adına büyük önem taşımaktadır.

Antidemokratik yöntemlerle sivil yönetimleri devirmek amacıyla yönelik askeri darbe ve darbe girişiminde bulunanların isimlerinin hiçbir şekilde kamu kurum ve kuruluşları, eğitim kurumları ile kamusal niteliği haiz meydan, cadde, park, sokak, tesis ve bunun gibi kamuya ait alanlarda kullanılmaması, darbeleri çağrıştıran mevcut isimlerin değiştirilmesi ve darbe döneminin toplumda yarattığı olumsuz izlerin silinerek geçmiş ve hakikatlerle yüzleşmenin sağlanması gerekmektedir.

Meral Daniş Beştaş

Siirt

Hüseyin Kaçmaz

Şırnak

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANI
TEKİRDAĞ MİLLETVEKİLİ MUSTAFA ŞENTOP
VE 192 MİLLETVEKİLİNİN TEKLİFİ

1924 TARİH VE 491 SAYILI TEŞKİLÂTI
ESASİYE KANUNUNUN BAZI HÜKÜMLERİNİN
KALDIRILMASI VE BAZI HÜKÜMLERİNİN
DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA GEÇİCİ
KANUNUN BAZI MADDELERİNİN YÜRÜRLÜKTEN
KALDIRILMASI VE NEDEN
OLUNAN MAĞDURİYETLERİN GİDERİLMESİ
HAKKINDA KANUN TEKLİFİ

MADDE 1- (1) 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun 6'ncı maddesi ile 24'üncü maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1- (1) 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesinin yürürlükten kaldırılması sebebiyle varlığı hukuki dayanaktan mahrum Yüksek Adalet Divanı'nın hükümsüz hale gelen bütün kararlarının adli sicil ve her türlü arşiv kayıtlarından silinmesi, başvuru aranmaksızın Adalet Bakanlığı tarafından re'sen yerine getirilir.

(2) 12/06/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından yürütülen yargılamalar sonucunda hakkında karar verilenlerin bu kararlardan kaynaklanan maddi ve manevî zararlarının tazmini istemiyle, hakkında karar verilenler veya mirasçıları tarafından bu Kanunun yürürlüğe girmesini izleyen iki ay içerisinde Danıştay'a başvurularak Hazine aleyhine dava açılabilir.

(3) İkinci fıkra kapsamında açılacak davalarda,

a) Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında karar verilenlerin uğradıkları maddi ve manevî zararlar hesaplanır, davanın mirasçıları tarafından açılmış olması halinde her bir mirasçıya sadece kendi miras payı oranında ödeme yapılmasına karar verilir;

ANAYASA KOMİSYONUNUN
KABUL ETTİĞİ METİN

1924 TARİH VE 491 SAYILI TEŞKİLÂTI
ESASİYE KANUNUNUN BAZI HÜKÜMLERİNİN
KALDIRILMASI VE BAZI HÜKÜMLERİNİN
DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA GEÇİCİ
KANUNUN BAZI HÜKÜMLERİNİN YÜRÜRLÜKTEN
KALDIRILMASI VE NEDEN
OLUNAN MAĞDURİYETLERİN GİDERİLMESİ
HAKKINDA KANUN TEKLİFİ

MADDE 1- (1) 12/6/1960 Tarihli ve 1 Sayılı 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanunun 6 ncı maddesi ile 24 üncü maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1- (1) 12/6/1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin yürürlükten kaldırılması sebebiyle varlığı hukuki dayanaktan mahrum Yüksek Adalet Divanının hükümsüz hale gelen bütün kararlarının adli sicil ve her türlü arşiv kayıtlarından silinmesi, Adalet Bakanlığı tarafından resen yerine getirilir.

(2) 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanı tarafından haklarında soruşturma ve kovuşturma yürütülenlerin bu soruşturma ve kovuşturmalar sebebiyle uğradıkları manevî zararlar Hazine tarafından karşılanır. Bu kişilerin malvarlığı değerlerinin müsadere edilmesinden kaynaklanan maddi zararları da karşılanır.

(3) İkinci fıkra kapsamında zarar görenler veya mirasçıları tarafından zararlarının karşılanması istemiyle yapılacak başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak üzere, Cumhurbaşkanı tarafından bir Komisyon kurulur. Komisyonun çalışma usul ve esasları, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir. Bu madde kapsamında zararlarının karşılanmasını isteyenler,

(Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop ve
192 Milletvekilinin Teklifi)

(Anayasa Komisyonunun
Kabul Ettiği Metin)

b) Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında karar verilenlerin haksız yere hürriyetlerinden mahrum kaldıkları için uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmininde, bu madde kapsamında açılacak davaların karar tarihinde yürürlükte olan koruma tedbirleri sebebiyle tazminata ilişkin mevzuat hükümleri esas alınır ve

c) Maddi tazminat talepleri karara bağlanırken, uğranıldığı kesin olan ancak aradan geçen zaman sebebiyle tutar yönünden tespiti teknik olarak mümkün olmayan zararlar açısından hakkaniyete uygun, yaklaşık bir tutarın ödenmesine hükmedilir.

(4) İkinci fıkra kapsamında açılacak davaların görülmesinde Danıştay Başkanlık Kurulu tarafından belirlenecek Danıştay idari dava dairesi görevlidir. Danıştay idari dava dairesi tarafından verilecek karara karşı Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu nezdinde temyiz yoluna başvurulabilir.

(5) Bu madde kapsamında tazminat ödenmesine ilişkin olarak verilecek kararlar, kesinleşme tarihini izleyen üç ay içerisinde yerine getirilir. Hazinesinin talebi üzerine Danıştay tarafından maddi tazminatın taksitler halinde ödenmesine karar verilmişse, üç aylık süre içerisinde maddi tazminata konu tutarın ilk taksiti ödenir. Diğer taksit tutarları, kararın kesinleşme tarihini izleyen günden ödeme tarihine kadar hesaplanacak yasal faiziyle birlikte ödenir. Her durumda maddi tazminata ilişkin kararın tam olarak yerine getirilme süresi, kararın kesinleşme tarihini izleyen günden itibaren bir yılı geçemez.

(6) İkinci fıkra kapsamında açılacak davalarda maktu harç alınır ve dava sonunda kazanan taraf lehine maktu vekâlet ücretine hükmedilir. Bu davalarda 06/01/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun idari başvuruya ilişkin 11'inci ve 13'üncü madde hükümleri uygulanmaz.

Komisyonun çalışma usul ve esaslarının Resmi Gazete'de yayımlanmasını izleyen üç ay içinde Komisyona başvurarak ikinci fıkra kapsamındaki zararlarının tazminini isteyebilirler.

(4) Komisyon kararlarına karşı, kararın tebliğini izleyen on beş gün içinde bir defaya mahsus olmak üzere Komisyona itiraz başvurusunda bulunulabilir. İtiraz üzerine verilen kararlara karşı ilk derece mahkemesi sıfatıyla Danıştayda dava açılabilir. Bu davalar acele işlerden sayılır.

(5) Bu madde uyarınca Komisyona yapılacak başvurular için herhangi bir ad altında ücret talep edilmez. Komisyonun itiraz üzerine verdiği kararlara karşı Danıştayda açılacak davalarda karar ve ilam harcı maktu alınır ve dava sonunda maktu vekâlet ücretine hükmedilir.

(6) Komisyon tarafından başvurular değerlendirilirken ihtiyaç duyulan bilgi ve belgeler ilgili gerçek veya tüzel kişilerden istenebilir. Kamu kurum ve kuruluşları, bu husustaki talepleri belirlenen süre içinde yerine getirmek zorundadır.

(7) Bu madde kapsamında maddi zararların karşılanması talepleri karara bağlanırken, uğranıldığı kesin olan ancak aradan geçen zaman sebebiyle tutar yönünden tespiti teknik olarak mümkün olmayan zararlar açısından hakkaniyete uygun bir miktarın ödenmesine karar verilir.

(8) Kamu kurum ve kuruluşları, Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanına ait her türlü arşivlik ve arşiv belgesini bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına devrederler.

(Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop ve 192
Milletvekilinin Teklifi)

MADDE 2- Bu Kanunun

- a) 1'inci maddesi 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayımı tarihinde,
b) Diğer maddeleri yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3- Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

(Anayasa Komisyonunun
Kabul Ettiği Metin)

MADDE 2- (1) Bu Kanunun;

- a) 1 inci maddesi 27/5/1960 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayımı tarihinde,
b) Diğer maddeleri yayımı tarihinde, yürürlüğe girer.

MADDE 3- (1) Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

